

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет філології і журналістики
Кафедра української мови та славістики**

Кваліфікаційна робота

***Функційно-прагматичні та лінгвокультурні
виміри антропоцентричних фразеологізмів із
зоонімним компонентом.***

**Спеціальність 035 Філологія
Освітня програма
Філологія (Українська мова і література)**

здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Паньків Віри Василівни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент
Савчин Тетяна Олександрівна

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ	7
1.1. Поняття <i>фразеологізму</i> в мовознавстві та сутність антропоцентричних фразеологізмів.....	7
1.2. Зоонім як компонент фразеологічної системи: семантична, етимологічна та символічна природа.	14
1.3. Підходи до класифікації фразеологізмів із назвами тварин у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці.	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	
2.1. Національно-культурна специфіка фразеологізмів в українській мові	27
2.2. Символіка зоометафори у культурно-національній історії України	35
2.3. Природа конотацій та конотативне значення фразеологізмів із зоонімами	41
2.4. Вплив семантики зоонімів на загальний зміст фразеологізмів	47
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНІ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ (ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)	56
3.1. Структурно-семантична характеристика фразеологізмів із зоонімним компонентом.	56
3.2. Антропоцентричні фразеологізми з компонентом-зоонімом.....	59
3.2.1. Антропоцентричні фразеологізми з назвами свійських тварин	60
3.2.2. Антропоцентричні фразеологізми з назвами диких тварин	69
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	80

ВСТУП

Одним із найвагоміших досягнень сучасної лінгвістики вважається розуміння мови не лише як засобу спілкування, а й як відображення картини навколишнього світу, сформованої у свідомості певного народу. Зокрема, лінгвокультурний підхід акцентує увагу на тому, що мова є своєрідним «дзеркалом культури», у якому фіксуються світоглядні уявлення, духовні цінності, соціальні норми та історичний досвід нації.

Фразеологічний фонд будь-якої мови виступає особливо показовим у цьому аспекті, адже саме фразеологізми найвиразніше відбивають національну специфіку мислення, образність і оцінність мовної картини світу. Вони змальовують об'єктивну дійсність крізь призму народного світосприйняття, утілюючи систему асоціацій, метафор і символів, властивих певній культурній спільноті.

Завдяки цьому фразеологізми стають невичерпним джерелом культурних концептів, тобто своєрідних смислових одиниць, у яких задовано уявлення про національно-культурні реалії, традиції, моральні орієнтири й побут конкретного етносу. Дослідження таких одиниць дає змогу глибше зрозуміти не лише мовну структуру, а й культурний простір народу, його ментальність і ціннісну систему.

Фразеологічний шар мови, відображаючи національно-культурну своєрідність певного лінгвокультурного простору, є важливим показником менталітету та духовного світу народу. Через фразеологізми простежується характер етнічної спільноти, її історичний досвід, моральні цінності й життєві пріоритети.

Отже, лінгвокультурний підхід до тлумачення концепту ґрунтується на розумінні його як двокомпонентного утворення, що поєднує поняттєву та культурно-фонову складові. Перша відображає логічно-раціональний зміст і становить основу лексичного значення мовної одиниці, тоді як друга охоплює емоційно-оцінний та асоціативний аспекти, зокрема

ціннісні орієнтири, культурні конотації й узагальнені уявлення. Культурно-фонова частина концепту також увиразнює етнічну специфіку мовної свідомості, відображаючи спосіб мислення певного народу. Таким чином, концепт має виразно антропоцентричний характер, адже його зміст зумовлений духовними, емоційними й інтелектуальними особливостями носія мови.

Саме в антропоцентричних фразеологізмах найповніше розкривається зміст національних концептів, оскільки вони безпосередньо відображають ставлення людини до навколишнього світу, систему її цінностей і культурно зумовлені уявлення. У зв'язку з цим у сучасній лінгвістиці спостерігається зростання інтересу до вивчення мовних засобів, що слугують для опису, характеристики та інтерпретації людини як центральної постаті мовної картини світу.

Через складну природу фразеологічних одиниць, які поєднують у собі семантичну цілісність, образність і культурну маркованість, у науковій літературі існує низка класифікацій, розроблених на основі різних критеріїв і підходів. У цьому контексті представлено дослідження присвячене аналізу антропоцентричних фразеологізмів із зоонімним компонентом, зокрема розгляду їх функційно-прагматичних і лінгвокультурних особливостей.

Актуальність дослідження зумовлена посиленням уваги до антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства, у межах якої мова розглядається як відображення духовного світу та культурної ідентичності людини. Фразеологізми із зоонімним компонентом є важливим джерелом національно-культурних концептів, оскільки через образи тварин вони відтворюють уявлення народу про людину, її риси характеру й поведінку.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати антропоцентричні фразеологізми із зоонімним компонентом у функційно-прагматичному та лінгвокультурному вимірах, виявивши їх семантичні, образні та ціннісні особливості.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні засади вивчення антропоцентричних фразеологізмів у межах сучасної лінгвістичної парадигми.
2. Дослідити поняття *фразеологізму* та *аніمالістичного компоненту* в сучасному мовознавстві.
3. Розглянути сутність і структуру зоонімного компонента у складі фразеологічних одиниць.
4. Досліти образи конкретних аніمالістичних компонентів в етнолінгвістиці та концепти, що закріплені за ними.
5. Проаналізувати функційно-прагматичні особливості антропоцентричних фразеологізмів із зоонімним компонентом.
6. Визначити лінгвокультурні характеристики досліджуваних фразеологізмів та їх роль у відображенні національної картини світу.
7. Виявити специфіку лінгвокультурного наповнення фразеологізмів досліджуваної групи.
8. Установити основні типи оцінних значень і культурних конотацій, властивих цій групі фразеологізмів.

Об'єктом роботи є антропоцентричні фразеологізми з аніمالістичним компонентом в українській мові.

Предмет дослідження – функційно-прагматичні та лінгвокультурні особливості антропоцентричних фразеологізмів із зоонімним компонентом у сучасній українській мові.

Методи дослідження: Мета та завдання дослідження, а також особливості об'єкта обумовили застосування комплексу лінгвістичних методів: метод суцільної вибірки – для відбору антропоцентричних фразеологізмів із аніمالістичним компонентом із словників; метод семантичного аналізу – для визначення значення фразеологізмів, що позначають риси характеру, зовнішність людини, виконання дії або її манеру; метод компаративного аналізу – для виявлення подібностей і

відмінностей досліджуваних фразеологізмів; кількісні та якісні методи аналізу – для характеристики частотності вживання конкретних анімалістичних компонентів у позначенні позитивних, негативних або нейтральних аспектів людського існування; описовий метод – для систематизації та характеристика результатів дослідження.

Матеріалом дослідження слугують 625 фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом отримані методом суцільного вибору з лексикографічних джерел української мови, з-поміж яких, «Словник фразеологізмів української мови» за ред. В. М. Білоноженко та ін., «Словник української мови» у 11 т. за ред. І. К. Білодіда, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» за ред. В. Т. Бусела, а також інтернет-ресурси.

Практичне значення дослідження полягає в тому, матеріали дослідження можуть бути застосовані під час розроблення факультативних курсів, інтегрованих уроків та методичних рекомендацій для вчителів. Отримані напрацювання також можуть стати підґрунтям для подальших наукових студій у галузі фразеології та лінгвокультурології.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження, а також його окремих розділів було викладено в доповідях на Міжвузівській науковій студентській конференції.

Наукова новизна роботи полягає у детальному дослідженні особливостей використання низки анімалістичних компонентів в антропоцентричних фразеологізмах української мови.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використано літератури. Загальний обсяг роботи складає 86 сторінок. Основний текст дослідження викладено на 79 сторінках.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНІМАЛІСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

1.1 Поняття *фразеологізму* в мовознавстві та сутність антропоцентричних фразеологізмів.

Серед мовних явищ, що здавна привертали увагу не лише лінгвістів, а й усіх шанувальників слова, особливе місце посідають фразеологізми. Вони образно й лаконічно передають складні явища людського життя – побутові, обрядові, професійні, духовні – відображаючи багатогранність людського досвіду. Такі вислови допомагають глибше пізнати внутрішній світ людини, її характер і систему цінностей. Фразеологізми, властиві всім етапам розвитку мови, проникають у всі її сфери, засвідчуючи життєвість і динамізм мовної системи. Особливу роль відіграє постійне оновлення фразеологічного фонду, адже воно свідчить про духовне багатство народу. Це справжній скарб національної культури, який передається від покоління до покоління, єднає їх у часі та відображає дух епохи. Вивчення природи й способів уживання фразеологізмів стає важливим засобом для глибшого розуміння національного світогляду.

На сучасному етапі розвитку мовознавства науковці послуговуються різними термінами для позначення поняття фразеологізму: фразема, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, ідіома, фразеологічне зрощення, стійке словосполучення тощо. Зазвичай терміни фразеологізм і фразеологічна одиниця уживаються як синоніми. Однак, за спостереженням О. Смирницького, між ними можна провести межу: він пропонує розрізняти фразеологічні одиниці – стилістично нейтральні сполуки, позбавлені або позбавлені вже метафоричного значення, – та ідіоми, зміст яких ґрунтується на метафоричності.

Як зазначає Л. Комар, у англо-американській лінгвістичній традиції термін «фразеологізм» майже не використовується. Його замінюють поняття *idiom* та *phraseological unit*. У «Оксфордському словнику» термін *idiom* визначається як «сполука слів, що функціонує як єдине ціле, загальне значення якої не можна вивести із значень окремих компонентів». «Вебстерський словник» подає це поняття ширше: як «мову певного народу, країни чи соціального класу; вислів, значення якого відрізняється від буквального; індивідуальний стиль мовлення автора» [16, с. 69]. Отже, спільними рисами українських і англomовних тлумачень терміна «фразеологізм» є його відтворюваність, семантична цілісність, внутрішня зв'язність компонентів і граматична впорядкованість [16, с. 69].

Л. Я. Гнатюк розмежовує два типи фразеологічних одиниць — «фраземи» та «ідіоми». Ідіоми, за її визначенням, «відзначаються семантичною цілісністю, тоді як фраземи розглядаються як одиниці постійного контексту» [6, с. 8]. Н. М. Шарманова підкреслює, що «ідіоми (або фразеологічні зрощення) характеризуються повною семантичною неподільністю, тобто значення всього вислову не виводиться із значень окремих його складників» [64, с. 163]. В. Д. Ужченко трактує фразеологізми як «стійкі словосполучення з ускладненою семантикою, що не формуються за структурно-семантичними моделями вільних словосполучень» [56].

Фразеологічні одиниці (ФО) за своїм лексичним змістом часто наближені до звичайних слів — вони можуть виконувати аналогічні функції у мовленні та вступати в синонімічні зв'язки з окремими лексемами. Наприклад, фразеологізм може замінювати окреме слово у реченні, виконуючи ту саму синтаксичну роль (підмет, присудок, означення тощо). Проте з точки зору структурно-семантичного аналізу ФО є значно складнішими за одиничні слова. Вони утворюють більш складні мовні конструкції, оскільки об'єднують кілька слів у цілісне значення, що нерозривно пов'язане з контекстом та мовною традицією. Таким чином,

фразеологізми поєднують у собі ознаки слова і складної мовної одиниці, виконуючи водночас комунікативні, стилістичні та семантичні функції.

На думку М. Ф. Алефіренко, одним із головних критеріїв розмежування слова і фразеологічної одиниці є їхня структурна організація. Слово, за його визначенням, є «цілооформленою мовною одиницею, що має власну фонетичну, морфологічну та семантичну цілісність. Воно функціонує як самостійний знак, здатний без додаткових елементів виражати окреме поняття або уявлення» [1, с. 101]. На відміну від цього, фразеологізм характеризується нарізнооформленістю, адже складається з двох або більше слів, які формально залишаються самостійними, проте разом створюють єдине цілісне значення, нерозкладне на значення його компонентів.

Так, наприклад, у висловах «*водити за ніс*», «*пекти раків*», «*звести нанівець*» або «*сидіти склавши руки*» лексичні значення окремих слів не визначають загального змісту фразеологічної одиниці. Кожен з цих висловів набуває «переносного, метафоричного змісту», який сприймається як неподільна семантична цілісність. Ця властивість і є головною ознакою фразеологічної одиниці, що відрізняє її від вільного словосполучення.

Окрім структурних відмінностей, фразеологізми мають і «функціонально-стилістичну специфіку». Як зазначав М. Ф. Алефіренко, фразеологічні одиниці у порівнянні зі словами є значно «виразнішими в емоційно-експресивному плані». Вони несуть у собі не лише інформаційне, а й оцінне, емоційне навантаження, здатне передати ставлення мовця до ситуації чи особи. Наприклад, вислів «*ні риба ні м'ясо*» уживається для негативної характеристики людини без чіткої позиції, «*сім п'ятниць на тиждень*» — для позначення непостійності, а «*золоті руки*» — для схвальної оцінки майстерності.

Таким чином, фразеологізми не лише називають явища, а й оцінюють їх», забезпечуючи мовленню емоційність, виразність та

образність. Саме тому вони активно використовуються як у розмовному, так і в художньому стилях, створюючи ефект живості, природності та культурної маркованості вислову. Фразеологічна одиниця є «багаторівневою мовною структурою», у якій поєднано граматичну членованість і семантичну неподільність, а також виразну емоційно-оцінну функцію. Ці характеристики роблять фразеологізми унікальним елементом мовної системи, що відображає не лише закономірності граматичної організації мови, а й її культурно-національну своєрідність.

Спираючись на доробки видатних лінгвістів, можна стверджувати, що фразеологічні одиниці становлять особливий тип мовних утворень, які поєднують сталість форми, цілісність змісту та образну виразність. Вони є стійкими сполуками слів, які функціонують у мові як готові одиниці, не створюються у процесі мовлення спонтанно, а відтворюються у вже сформованому вигляді. Основними рисами таких одиниць є образність, метафоричність, лексико-граматична нерозривність та семантична цілісність.

Фразеологізми формуються в результаті історичного розвитку мови, відображаючи особливості світосприйняття, побуту, культури та ментальності народу. Завдяки своїй метафоричності вони здатні передавати не лише фактичну інформацію, а й оцінку, емоції, культурні конотації. Наприклад, такі вислови, як *«вести за ніс»*, *«золоті руки»*, *«як у воду дивився»*, *«з миру по нитці – голому сорочка»*, поєднують у собі народну мудрість і національну символіку, утворюючи місток між мовою та культурою.

До складу фразеологічних одиниць входять різні типи стійких виразів: «ідіоми» (напр., *«пекти раків»*, *«сидіти склавши руки»*), «прислів'я» (*«Без труда нема плода»*), «приказки» (*«Що посієш, те й пожнеш»*), «афоризми» (*«Людина є те, у що вона вірить»*), «крилаті вислови» (*«І все-таки вона крутиться!»*), а також «сталі термінологічні сполуки» (*«золотий перетин»*, *«мовна картина світу»*). Кожен із цих

підвидів має свої структурно-семантичні й функційні особливості, однак усі вони об'єднані спільною рисою – «відтворюваністю» та «цілісністю значення», що робить їх невід'ємним складником фразеологічного складу мови.

Отже, фразеологічні одиниці можна розглядати як «міст між мовною системою та культурним досвідом народу, адже вони не лише виконують комунікативну функцію, а й зберігають у собі історичну пам'ять, національні цінності та світоглядні уявлення. Саме тому вивчення їхньої структури, семантики та функцій має важливе значення як для теоретичної лінгвістики, так і для лінгвокультурології» [61, с. 56].

Оскільки фразеологічні одиниці є складним і багатогранним мовним явищем, яке поєднує в собі семантичні, граматичні, структурні та стилістичні особливості, дослідники пропонують різні підходи до його класифікації. Залежно від того, який аспект фразеологізму береться за основу – змістовий, формальний чи функціональний – розроблено чимало систем поділу цих одиниць. У науковій традиції найбільш поширеними вважаються три основні класифікаційні підходи: *семантичний*, що зосереджується на значенні та ступені злитості компонентів; *структурний*, який враховує граматичну організацію та тип зв'язків між словами; і *контекстуальний*, що аналізує функціонування фразеологізмів у мовленні та залежність їхнього значення від ситуації вживання [43, с. 2].

У межах традиційного підходу головна увага зосереджується на систематизації фразеологічного фонду мови за семантичними критеріями, тобто за особливостями значення й смислової організації сталих словосполучень. Семантичний підхід акцентує на ролі ідіоматичності, функціональності та контекстуальності фразеологічних одиниць, адже саме через ці ознаки розкривається їхня глибинна структура та специфіка вживання. Центральним поняттям у межах цього підходу виступає контекст, який визначає, як саме взаємодіють слова у складі фразеологізму та як їхнє поєднання формує нове, цілісне значення.

Сучасна комунікативно-дискурсивна концепція у фразеології зумовила появу нових способів дослідження фразеологічних одиниць, які розширюють традиційне розуміння їхньої природи та функцій у мовленні. Серед провідних напрямів цього етапу слід виокремити «антропоцентричний (лінгвокультурний)», який розглядає фразеологізми як відображення національного світобачення та культурних цінностей (Б. М. Ажнюк, Л. Я. Гнатюк); «прагматично-комунікативний», що акцентує на функціонуванні фразеологізмів у реальному мовленні, їхній ролі у створенні комунікативного ефекту, вираженні емоцій та оцінок (Л. Я. Гнатюк, Б. Альтенберг, Р. Мун, Дж. Сінклер); а також «когнітивний», який спрямований на виявлення ментальних механізмів формування і сприйняття фразеологічних значень, їхньої концептуальної структури (М. Ф. Алефіренко, Р. Гіббс, Ю. Штресслер).

Розвиток цих підходів сприяв формуванню нової наукової парадигми, у межах якої фразеологія розглядається не лише як система стійких мовних одиниць, а й як «віддзеркалення національної ментальності, культурного досвіду та комунікативних практик народу» [49, с. 165]. Саме цей напрям дослідження заклав підвалини для глибшого розуміння національної своєрідності у фразеологічній системі мови антропоцентричних фразеологізмів у представленні культурного менталітету, а також у відображенні національної та культурної самобутності. Все це призвело до розвитку нового напрямку, а саме антропоцентричної фразеології, оскільки вона вербалізує національний дух нації, що уможлиблює виявлення особливостей ментального світу певної етнічної групи, її культури та дає змогу дізнатися про різні етапи її культурного розвитку».

Антропоцентричні фразеологізми – це стійкі сполучення слів, у яких відображено світ людини, її фізичні, психічні, інтелектуальні, соціальні та моральні властивості. У центрі таких фразеологізмів перебуває *людина* як міра і критерій пізнання дійсності.

Антропоцентризм (від грец. *ánthropos* – «людина» і *kénton* – «центр») – це науковий принцип, за яким людина розглядається як центральна фігура у відображенні світу в мові. Відповідно, антропоцентричні фразеологізми – це мовні одиниці, що відображають світ через призму людського досвіду, мислення, почуттів і поведінки. У таких виразах людина є: об'єктом (той, кого оцінюють, з ким порівнюють), суб'єктом (той, хто діє, мислить, відчуває), або еталоном для опису навколишнього світу.

Можна визначити базові особливості антропоцентричних фразеологізмів:

1. Людиномірність – вони репрезентують світ крізь призму людського тіла, емоцій, поведінки (напр.: *«взяти себе в руки»*, *«зарубати на носі»*).

2. Оціночність – передають ставлення мовця до дій, якостей чи станів людини (*«труситься, як осиковий лист»*, *«пустити піну»*, *«золоте серце»*).

3. Метафоричність – ґрунтуються на перенесенні значень із природного, предметного або зооморфного світу на людину (*«їжачком стати»*, *«лисиця хитра»*, *«вовчий апетит»*).

4. Культурна маркованість – у них відбито національні уявлення про добро, зло, розум, силу, красу тощо.

Виділяємо такі семантичні групи антропоцентричних фразеологізмів:

1. Інтелектуальні якості: *«темна конячка»*, *«мати клепку»*, *«світла голова»*.

2. Фізичний аспект людини – вирази, що описують зовнішність або фізичний стан: *«ні живий ні мертвий, кров з молоком, закаменіти від страху»*.

3. Соціальна поведінка і міжособистісні відносини: *«іти рука об руку», «тримати камінь за пазухою», «водити за ніс».*

4. Морально-етичні риси: *«добра душа», «вовк в овечій шкурі», «з чистим серцем».*

5. Психічний та емоційний стан: *«як з ланцюга зірватися», «душа болить», «серце не на місці».*

6. Професійна, побутова та діяльнісна сфери: *«брати бика за роги», «сидіти склавши руки», «засукати рукави».*

Антропоцентричні фразеологізми – це «дзеркало національної культури», адже вони зберігають колективний досвід народу, його світогляд, моральні цінності, соціальні уявлення. Через них виявляється «ментальність етносу», його ставлення до людини, природи, праці, поведінки.

1.2. Зоонім як компонент фразеологічної системи: семантична, етимологічна та символічна природа.

Дослідження функційно-семантичних характеристик фразеологізмів, об'єднаних за наявністю у їх складі компонентів, що походять із певних тематичних груп лексики, неодноразово привертало увагу науковців. Зокрема, фразеологічні одиниці, у структурі яких присутні назви частин людського тіла, були виділені в окрему тематичну групу, відому як соматична фразеологія.

Фразеологічні одиниці, до складу яких входять власні назви, становлять окремий різновид – ономастичну фразеологію. Крім того, дослідники виділяють нумеративну фразеологію, що базується на використанні компонентів-числівників, та біблійну фразеологію, утворену на основі висловів і сюжетів, пов'язаних із текстами Святого Письма. Окрему групу становлять також фразеологізми з лексемами рослинного або тваринного походження, які класифікуються як флористична та

аніمالістична фразеологія відповідно. Саме фразеологічним одиницям із аніمالістичними елементами (зоонімами) присвячена наша робота.

Зооніми – це назви тварин, які активно функціонують у фразеологічній системі мови, виконуючи важливу роль у формуванні образності, національно-культурної специфіки та оцінного потенціалу висловів. Вони становлять один із найпродуктивніших лексичних шарів, що лежить в основі створення фразеологізмів, адже через образи тварин людина осмислює власну поведінку, риси характеру, суспільні явища й моральні цінності.

У семантичному аспекті зоонім у складі фразеологічної одиниці виступає носієм метафоричного значення, яке часто переноситься із зовнішніх або поведінкових характеристик тварини на людину. Так, у виразах *«немов риба у воді»*, *«працьовитий як бджола»*, *«хитрий як лисиця»*, *«упертий як осел»*, тварини стають джерелом порівнянь, що відображають певні моральні, фізичні чи емоційні якості людини. Така метафоризація є одним із основних механізмів створення фразеологічних значень.

З етимологічного погляду багато фразеологізмів із зоонімами мають давнє походження, пов'язане з фольклором, міфологічними уявленнями, народними повір'ями чи спостереженнями за поведінкою тварин. У традиційній культурі тварини часто виступали символами певних людських рис або космічних сил. Наприклад, кінь асоціюється із свободою та шляхетністю, вовк – із хижістю й волелюбністю, а ведмідь – із силою та неповороткістю.

У символічному плані зооніми у фразеології репрезентують культурно зумовлені образи, які закріпилися у колективній свідомості народу. Через них відбиваються традиційні уявлення про добро і зло, розум і дурість, працьовитість і ледарство, вірність і підступність. Символіка зоонімів нерідко має національну специфіку: наприклад, собака

в українській традиції уособлює вірність, а в деяких азійських – нещастя. лисиця в українській культурі символізує хитрість, тоді як у східних культурах – мудрість;

Таким чином, зоонім як компонент фразеологічної системи є поліфункціональним елементом, який поєднує семантичну глибину, етимологічну традицію та символічну насиченість, відображаючи не лише мову, а й національний світогляд, ментальні особливості та духовні цінності народу.

Фразеологізми з компонентом-тваринним, подібно до всієї оцінної лексики, сприяють передаванню почуттів, емоційних реакцій та загального емоційного досвіду людини, водночас формуючи ціннісну картину світу. Вони дозволяють висловлювати оцінки предметів відповідно до етичних та естетичних норм мовної спільноти. «Такі вирази характеризують семантичний варіант, що поєднує номінативну основу із значенням характеристики, ускладнюючи структуру та вносячи до неї якісні зміни» [54, с. 250]. Лінгвістична специфіка цього явища полягає в тому, що суть характеристики визначається не стільки властивостями реального позамовного об'єкта (зокрема анімалістичного компоненту – птах, тварина, риб тощо), «скільки тими якостями, які приписує цьому об'єкту колективна мовна свідомість» [54, с. 250].

Усвідомлення тваринного світу в межах фразеологічного складу мови вирізняється високою виразністю, що базується передусім на поєднанні стереотипних уявлень про тварин із рисами людини. Мова фіксує та закріплює ці якості як характерні для позначуваного, що дає змогу постійно вживати назву об'єкта як зразок конкретних характеристик.

Відображення природи, зокрема світу фауни, у фразеологізмах має коріння в давніх традиціях, коли людина усвідомлювала себе частиною природи та персоніфікувала її, наділяючи рослин і тварин людськими властивостями. «Різниця в асоціативно-образному сприйнятті властивостей різних тварин українцями, британцями та американцями

пояснюється тим, що в символічних образах матеріальна семантика грає другорядну роль, тоді як образна семантика набуває ключового значення. При цьому перша визначає базове значення слова, а друга формується у свідомості носія мови на основі його культурного досвіду. Таким чином, з часом у свідомості різних народів і культур сформувалися власні стереотипи та уявлення про представників фауни» [47, с. 120].

Далі представлені зооніми та відповідні їм риси людського характеру, що традиційно асоціюються з цими назвами.

– *порося, свиня* – неохайність, манера або звичка жадібно їсти, незграбність, ледарювання, відчуття гидливості, несмак);

– *собака* – відданість, вірність, грубість, злість, слухняність;

– *бджола* – працьовитість, ретельність;

– *риба* – інертність, мовчазність;

– *лев* – гордість, бажання змагатися, лідерство;

– *мавпа* – балакучість, галасливість, звичка робити гримаси, неприємний сміх, зайва цікавість, передражнювати;

– *лисиця* – хитрість, улесливість, підлесливість.

Формування мовної образності відбувається через взаємодію двох систем: лінгвістичної (мовне оформлення) та естетичної, позамовної (художній вигад). Семантика мовної образності передбачає два способи відображення дійсності: через слово та за допомогою художніх засобів.

Порівняння поділяються на логічні (необразні) та образні, причому останні містять у своїй структурі словосполучення з формальним елементом порівняння. Наприклад: «*як миша в пастці*» – «розгублено, панічно»; «*як віл до браги*» – «жадібно».

Теоретично будь-яка назва тварини може стати основою для зооморфного найменування людини, однак на практиці цей вибір обмежується назвами істот, які є достатньо відомими й спостережуваними у повсякденному житті людини. Здебільшого це ті тварини, з якими людина добре знайома у своєму природному середовищі. Тварин і птахів,

своєю чергою, поділяють на домашніх, диких та екзотичних, або ж класифікують зоосемізи за належністю до певного класу — «птахи», «комахи», «савці» [66, с. 149].

У центрі лінгвокультурного підходу до дослідження перебуває усвідомлення того, що один і той самий представник фауни може виконувати різні функції в культурному житті окремих народів і сприйматися ними по-різному.

Доцільно також звернути увагу на такі ключові для дослідження поняття, як «зоонім» та «аніمالістичний компонент». Хоча ці терміни на перший погляд видаються тотожними, вони позначають різні явища. Варто зазначити, що термін «зоонім» увійшов у науковий обіг у 60-х роках ХХ століття, і донині серед лінгвістів тривають дискусії щодо його точного змісту та сфери вживання. Деякі дослідники розглядають цей термін як назву тварини або істоти, що належить до тваринного світу, тоді як інші вважають доцільнішим уживати його для позначення кличок, які за своєю вокативною функцією подібні до власних імен чи прізвищ людей (наприклад: «Сірко», «Мухтар», «Мурка» тощо) [35, с. 103].

На думку Т. С. Маслової, «термін зоонім стосовно живої істоти не є цілком вдалим, оскільки віднесення певного слова до зоонімів частково виключає обставину того, що це слово може співвідноситись і з денотатами-нетваринами. Крім цього, зоонім може виступати у якості вихідного лексико-семантичного варіанту багатозначного слова, або може бути одним з похідних лексико-семантичних варіантів такого слова. З цього приводу мовознавець пропонує такий термін як «зоолексема» — лексична одиниця, яка у своєму вихідному значенні позначає назву конкретної тварини (кіт, півень, змія)» [30, с. 31].

Ю. В. Жарікова вводить власний термін — «зоосемізм», у якому акцент робиться на переносному значенні лексеми. Адже «більшість зоонімних одиниць у прямому значенні мають номенклатурний характер і належать до сфери термінології» [14, с. 72], хоча, зооніми часто слугують

основою для утворення назв зоологічних таксонів (наприклад: «акула китова», «кінь свійський», «заєць європейський» тощо). Саме цим, на думку дослідниці, пояснюється обмежене використання таких назв у повсякденному мовленні. «Натомість у переносному значенні, набуваючи емоційного та образного забарвлення, вони активно функціонують як у розмовному мовленні, так і в художніх текстах, надаючи їм виразності й ідіоматичності» [14].

О. П. Левченко визначає зоонім як «узагальнену мовну одиницю, що, з одного боку, виступає у формі зоосемізму — власне назви тварини (ссавця, птаха, комахи тощо), а з іншого — у вигляді зооморфізму, тобто переносного, метафоричного варіанта, який проєктується на людину, характеризуючи та оцінюючи її з різних поглядів» [24, с. 106]. Таке трактування певною мірою узгоджується з визначенням об'єкта дослідження — фразеологізму, у склад якого входить назва тварини. «Проте доцільно розмежувати ці поняття. Подібно до фразеологізмів, зооморфізми ґрунтуються як на реальних (об'єктивних), так і на уявних (суб'єктивних) ознаках тварин, сформованих творчою фантазією етнокультурної спільноти. Часто тваринам приписують певні риси навіть за відсутності реального біологічного підґрунтя» [28, с. 109].

Отже, обидва визначення поєднують дві спільні риси – образність і метафоричність. Зооморфізм, тобто безпосередня назва тварини, на перший погляд може видаватися іменниковим фразеологізмом, проте, будучи окремою лексемою, він не має властивої фразеологізмам лексико-граматичної цілісності.

Розглянемо це на прикладі слова «ворона». У ролі зооніма воно зберігає своє пряме значення — «хижий птах із чорним або сірим оперенням, що живе поблизу людських поселень» [50, с. 103]. Виконуючи функцію зооморфізму, лексема набуває переносного значення — «неуважна людина, роззява». А в поєднанні з іншою лексемою у стійкому

сполученні «біла ворона» «вона утворює фразеологізм, що означає «особу, яка вирізняється серед інших своєю незвичайністю» [50].

На переконання деяких дослідників, зоонім уживається як у значенні загальної, так і власної назви тварини, тому розглядається як термін, що поєднує дві функції, що й зумовлює його використання в ономазіології та лексикології. Це визначення можна вважати найточнішим і найвдалішим. Водночас О. П. Левченко розглядає термін «зоонім» у значно ширшому значенні, ніж традиційно прийнято. Дослідниця включає до цієї категорії не лише власне назви тварин, а й похідні від них лексеми (*телятко, конина, вовчий*), окремі соматизми (*дзьоб, крило, копито*), а також слова, що мають опосередкований зв'язок зі світом тварин (*стійло, пасовище*) [24, с. 106]. Такий підхід засвідчує прагнення до комплексного осмислення зоонімної лексики як системи, що охоплює не лише безпосередні назви істот, а й ширший семантичний простір, пов'язаний із тваринним світом.

Узагальнюючи погляди різних учених, можна зробити висновок, що коли зоонім розглядають у межах ономастики, йдеться переважно про прізвиська тварин. Натомість у фразеологічному аспекті цей термін (або його варіанти – *зооморфізм, зоосемізм*, як зазначають Кіпріянова та Солнцева) стосується загальних назв тварин. Різноманіття підходів до тлумачення й уживання цього поняття свідчить про його актуальність і вагоме місце серед об'єктів лексикологічних досліджень.

Водночас за тематичним принципом ідіоми з компонентом-зоонімом можна поділити на шість груп, до складу яких входять як узагальнені назви надкласів, так і найменування окремих представників тваринного світу:

1. Власне зооніми – ідіоми, що містять назви диких, свійських або екзотичних тварин, переважно ссавців;
2. Іхтіоніми – фразеологічні одиниці з компонентом риба або назвами представників водного світу;

3. Орнітоніми – ідіоми, до складу яких входять назви птахів;
4. Рептиліонім – вирази, що містять назви плазунів, таких як змія, черепаха;
5. Амфібіоніми – ідіоматичні сполуки зі стрижневими словами рак, краб, жаба;
6. Ентомоніми – ідіоми, до складу яких входять назви комах [Каян].

Такий поділ дає підстави вживати термін *аніمالістичний компонент* як узагальнене поняття, що охоплює всі зазначені групи й позначає будь-яких представників тваринного світу (а також окремі «тваринні» соматизми). Натомість термін зоонім уживається у вузькому значенні — лише щодо назв ссавців. Отже, кожен зоонім можна вважати аніمالістичним компонентом, проте не кожен аніمالістичний компонент є зоонімом.

1.3. Підходи до класифікації фразеологізмів із назвами тварин у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці

Проблема класифікації фразеологізмів із компонентом-зоонімом посідає важливе місце у вітчизняних і зарубіжних лінгвістичних дослідженнях, адже такі одиниці не лише фіксують мовні особливості, а й відображають уявлення народу про світ, його ціннісні орієнтири, морально-етичні норми та культурно-історичний досвід. Через зоонімні компоненти у фразеологізмах відтворюється своєрідний погляд людини на природу, її спостереження за поведінкою тварин, які з часом набули символічного змісту та стали відображенням людських якостей – як позитивних (працьовитість, вірність, мужність), так і негативних (підступність, лінощі, боягузтво).

Різноманітність фразеологізмів із назвами тварин зумовлена не лише багатством фауни певного регіону, а й особливостями культурного розвитку народу, його господарської діяльності, релігійних вірувань та

фольклорних традицій. У кожній мові такі одиниці формують особливий пласт народної символіки, у якому відображено сприйняття людиною себе як частини природного світу. Саме через зоонімні образи мовець осмислює навколишню дійсність, переносить поведінкові та психологічні характеристики тварин на людські риси, створюючи стійкі метафоричні моделі.

Дослідження й класифікація таких фразеологізмів дозволяє простежити, як у мовній свідомості закріплюються певні стереотипи та асоціації, пов'язані з тваринним світом. Наприклад, «пес чи кінь традиційно асоціюються з вірністю й відданістю, вовк – із силою та самотністю, лисиця – з хитрістю й підступністю, а свиня – з неохайністю або грубістю» [43]. Таким чином, аналіз фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом сприяє глибшому розумінню не лише мовної картини світу, а й національно-культурної специфіки народу, відображеної у фразеології. Крім того, фразеологізми з назвами тварин є важливим джерелом для дослідження національно-мовної картини світу, оскільки саме через такі одиниці мова виражає колективний досвід, сформований під впливом природного середовища, традицій, міфологічних уявлень і фольклору. У різних культурах образи тварин можуть набувати протилежних значень, що свідчить про їхній глибокий символічний потенціал.

Таким чином, вивчення та класифікація фразеологізмів із компонентом-зоонімом дає змогу не лише впорядкувати мовний матеріал, а й простежити процес формування культурних кодів і світоглядних моделей, притаманних певній нації, що робить цю проблематику однією з найактуальніших у сучасній фразеології.

У вітчизняній фразеології спостерігається кілька підходів до систематизації таких одиниць:

семантичний підхід ґрунтується на аналізі значення фразеологізмів та їх асоціативного потенціалу (наприклад, хитрий як лисиця, працювитий як бджола);

тематичний підхід передбачає поділ за видами тварин або за належністю до певного класу (ссавці, птахи, риби, комахи тощо);

структурно-граматичний підхід орієнтується на тип зв'язків між компонентами фразеологізму (порівняння, метафора, метонімія, прислів'я тощо);

когнітивно-семіотичний підхід розглядає такі одиниці як засіб концептуалізації людиною тваринного світу, через який розкривається національно-культурна специфіка мови.

У зарубіжній лінгвістиці подібні фразеологізми класифікують переважно за етнокультурним або психолінгвістичним принципом, звертаючи увагу на:

універсальні та культурно специфічні зооморфні образи (наприклад, «лисиця» як символ хитрості в різних мовах);

символічні протиставлення (*собака–кіт, вовк–вівця, лев–миша*), що відображають колективні уявлення про характер, поведінку та соціальні ролі;

роль зоонімів у формуванні стереотипів і мовних картин світу (дослідження англійських, німецьких, польських, французьких ідіом).

Отже, у сучасному мовознавстві спостерігається тенденція до інтеграції підходів, коли фразеологізми з назвами тварин розглядаються не лише як мовні одиниці, а й як культурні символи, що відображають світогляд певного народу.

З огляду на характер конотації досліджуваній матеріал дає змогу виокремити такі типи фразеологічних одиниць:

1) фразеологічні одиниці, що відображають позитивні риси людини та виражають позитивні концепти — *МУДРІСТЬ, ВІРНІСТЬ, ПРАЦЬОВИТІСТЬ* тощо. До цієї групи належать вислови на зразок:

«*працьовита, як бджілка*», «*працьовита бджола не має часу сумувати*», які підкреслюють сумлінність, працелюбність і наполегливість людини.

2) Фразеологічні одиниці, що надають людині негативної оцінки та мовно втілюють негативні концепти — *БАЙДУЖІСТЬ, ЗЛІСТЬ, ПЛІТКИ* тощо. До цієї групи належать вислови на кшталт: «*хитрий, як лис*», «*кожен осел любить своє ревіння слухати*», які підкреслюють самозакоханість, підступність, егоїзм чи інші негативні риси характеру.

3) Фразеологічні одиниці, які не вирізняються виразним емоційним забарвленням і радше мовно відтворюють нейтральні концепти, здебільшого описують сприйняття певних життєвих ситуацій чи закономірностей. До таких належить, наприклад, вислів «*велика риба з'їдає маленьку*», що відображає об'єктивну реальність суспільних відносин, де сильніші мають перевагу над слабшими.

У процесі формування антропоцентричних фразеологізмів, що передаються позитивні риси людини, беруть участь такі макроконцепти, як інтелектуальні здібності, емоційно-експресивні аспекти, емпатія та загалом позитивні риси людської натури. Однією з таких характеристик є досвідченість, яка реалізується у фразеологізмах «*стріляна птиця*», «*стріляний птах*», «*старий (стріляний) горобець*» – у значенні «людина з великим життєвим досвідом, яку важко обдурити».

Вважають, що фразеологізми, які репрезентують негативні риси людського характеру, становлять найчисельнішу групу в українській мові, що узгоджується із загальною тенденцією, притаманною й іншим мовам.

До складу цієї фразео-семантичної підгрупи входять фразеологізми, які виражають такі негативні риси характеру, як *хвалькуватість, жорстокість, жадібність, зарозумілість, підлість, лукавство, користоловство* та інші подібні властивості.

Семантика подібних фразеологізмів зазвичай має презирливо-викривальний, іронічно-сатиричний або жартівливо-насмішливий відтінок конотації. Розглянемо наведені вирази для встановлення спільного та

відмінного у способах мотивації, метафоризації та значенні в різних мовленнєвих контекстах, зокрема: «*вовча натура в ліс тягне*», «*вовк в овечій шкiрi*»; «*свиня в золотому нашийнику – все ж свиня*», «*скільки (як) вовка не годуй, а він усе в ліс дивиться*».

Суть цих фразеологізмів полягає в тому, що справжній характер людини рано чи пізно виявляється, незважаючи на її спроби приховати або змінити його. Негативні риси, такі як *впертість і обмеженість* мислення, також відображаються у багатьох фразеологізмах. У межах тематичної групи, що передає концепт *впертість*, прототипами виступають такі тварини, як *баран, цап, віслюк* або *осел*.

Слід зазначити, що міфопоетичний образ ослиці та віслюка має великий діапазон суперечливих значень: з однієї сторони, віслюк уособлює *дурість, невігластво, впертість*, а з іншого — *працьовитість, смиренність, терпіння*, та ще у деяких культурах він вважався *священною твариною* або *об'єктом культу*. Наприклад: «*впертий як віслюк (як баран), цап-відбувайло або козел відпущення, як з козла молока (не мати жодної користі від кого-, чого-небудь)*; Валаамова ослиця, Буриданів віслюк, дивитись мов (як) баран на нові ворота — (дивитися на кого-, що-небудь, демонструючи повне нерозуміння або здивування); як баран в аптеці — (цілковите незнання якої-небудь справи) [Юзвак, с. 7].

Зоонімічні елементи також присутні у підгрупі антропоцентричних фразеологізмів, що характеризують негативні міжособистісні відносини, зокрема: *і вовки ситі, і вівці цілі; жити як кіт з собакою; прожжужжати всі вуха; з вовками жити – по-вовчому вити; набридливий як муха*.

Незважаючи на коротку історію досліджень фразеології та дискусії щодо походження терміну, численні вітчизняні та зарубіжні дослідники розробили різні класифікації й підходи. У контексті когнітивно-дискурсивної парадигми сформувався домінуючий напрям — антропоцентричний, що підкреслює актуальність проблеми.

Антропоцентричні фразеологізми вирізняються спрямованістю на людину як суб'єкта, що оцінює, і як об'єкта, якого оцінюють.

Фразеологізми, що відображають антропонімічні характеристики особистості, виникли як засіб виразної комунікації, для передачі почуттів, емоційних оцінок та точних характеристик людини. Здійснюючи різні функції – оцінну, прагматичну, емоційно-експресивну фразеологізми здійснюють не лише роль у збагаченні й урізноманітненні мовлення та впливі на адресата, а й формують культурну самосвідомість народу.

Отже, вивчення фразеологізмів не лише збагачує словниковий запас стійкими виразами, розширює мовні можливості мовця та дозволяє йому точніше й образніше висловлювати думки, а й поглиблює знання про конкретний етнос та його історію, традиції, культурні цінності й спосіб мислення. Таке вивчення сприяє усвідомленню мовних і культурних особливостей спільноти, формує більш глибоке розуміння соціальних і психологічних аспектів комунікації, а також підвищує здатність до адекватного використання мови у різних комунікативних ситуаціях. У результаті мовна компетенція учня чи мовця стає більш комплексною, поєднуючи лексичні, культурні та прагматичні знання, що особливо цінно в умовах міжкультурного спілкування та вивчення мови.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Національно-культурна специфіка фразеологізмів в українській мові

Українська фразеологія є надзвичайно багатою вже з давніх-давен. Вона виявляється у різноманітних мовних виразах, таких як прислів'я, приказки, крилаті вислови та жартівливі говірки. Ці фразеологічні конструкції відображають глибоку мудрість нації, передають накопичену культуру та віру у правду, висловлюють підхід до науки та роботи, осуджують лукавство, неправду та зло.

Прислів'я та приказки, як надзвичайні вияви народної мудрості, утворюють цінний скарб кожного народу і є частиною фразеології. Ці вислови, які відзеркалюють багатство культури, традицій, вірувань, етносу та менталітету народу, передають нащадкам закладені у історії цінності нації. Українська народна мудрість має багато спільних рис зі старослов'янськими та давньоруськими віруваннями. Вона охоплює різні аспекти життя народу, його вікову історію, унікальну культуру, міжособистісні відносини, підхід до праці, релігію та вірування, а також моральні та загальноприйняті етичні цінності. Фразеологія зіткнулася з численними проблемами, пов'язаними з різноманітністю варіантів слів.

Використання фразеології має надзвичайну вагу в нашій мові, оскільки вона точно передає переносне значення та виразність. Через вживання фразеологізмів мова набуває емоційності, забарвленості та виразності. Звідси історичний факт, що всі відомі письменники від прадавніх часів використовували фразеологію для передачі емоцій, вираження експресивності, створення колориту та декорації своїх творів.

Вживання фразеології неймовірно важливе у нашій мові, бо влучно

передає переносне значення, експресивність. Завдяки ним мова набуває риси забарвленості, емоційності та виразності. Усі відомі письменники з прадавніх часів для передачі експресивності, вираження емоційності, створення декорації та колориту у своїх творах користувалися фразеологією.

«Фразеологією (гр. phrases – зворот, вислів і logos – поняття, вчення) називається розділ мовознавства, що вивчає усталені мовні звороти» [4, с. 130].

Схожості між фразеологізмами та окремими словами:

- Фразеологізми використовуються як готові одиниці, що вже існують у мові та несуть певне значення.
- Вони мають сталу структуру виразу.
- Фразеологізми позначають конкретне поняття і встановлюють варіативні зв'язки з окремими словами.
- Вони виконують ту саму функцію, що й окремі слова.

Ось кілька прикладів сталих виразів: *"накивати п'ятами"* означає втекти, *"бити байдки"* виражає бездіяльність або безплідну роботу, *"переливати з пустого в порожнє"* означає нічого не робити, а *"метати бісер перед свинями"* вказує на марне витрачання часу.

Основна різниця між словами і фразеологізмами полягає в наступному: слова складаються з окремих мовних одиниць і зазвичай можуть функціонувати самостійно, мають усталені форми.

Фразеологізми відрізняються тим, що вони складаються з фразеологічних одиниць, які часто не можуть функціонувати окремо. Вони мають усталене значення, яке частіше супроводжується образною характеристикою.

Прикладами можуть слугувати такі вирази: *"пройти крізь вогонь і воду"* і *"чужими руками жар загрібати"*.

Максимальна кількість слів, що входять до складу української фразеології, історично походить з української мови. У фразеологізмах

також можна виділити складові частини, що мають походження зі старослов'янської, спільнослов'янської та власне української мов.

Аналізуючи фразеологізми, можна зазначити, що до їх складу також входять запозичені вирази з різних мов і культур. Вони відображають загальнопоширені в світі вислови й поняття. Українська фразеологія включає в себе вирази, що використовуються в спортивних та державних документах. Зважаючи на історичну близькість української мови з польською, українська фразеологія включає у висловлювання відомих діячів політики, літератури та політики цих держав.

Також у нашій рідній мові широко використовуються крилаті вислови античного походження, зокрема старогрецькі та староримські, а також зафіксовані звороти, які використовуються у західноєвропейських мовах, таких як німецька, французька, англійська та італійська.

Деяка група фразеології має жартівливий або анекдотичний характер, або належить до інших жанрів усної народної творчості, таких як *«не до солі»*, *«вийшов пиик»*, *«ростуть груші на вербі»*.

Спостерігаючи за іншими людьми їх життям, оточуючим світом, природою та різноманітними явищами, і вони використовують своє власне бачення, щоб описати це все: *«жувати жуїку»*, *«розправляти крила»*, *«скриготати зубами»*, *«задирати носа»*.

Українська фразеологія охоплює абсолютно різні сфери людського життя, а також відображає історію, культуру, загальноприйняті етичні норми, прагнення, погляди, вірування і виробничу діяльність - традиційну працю. Вивчаючи народну мудрість, можна помітити передачу історичних подій, битв, походів, політичного контексту, загальних часів козаків, панів, нападів татар, а також вираження соціальної нерівності.

Також походження багатьох фразеологічних виразів залишається нерозкритим та в певній мірі загадковим, що робить їх важкими для розуміння. Існує людина, яка майстерно володіє своєю справою, про неї кажуть *"собаку з'їв"* або *"стріляний горобець"*. Проте іноді зустрічаються

люди, які, навпаки, не вміють добре виконувати свою роботу, про них говорять, що *"зробив із лемеша свайку"*. Якщо провести дослідження глибше, кожен вираз має свою унікальну історію, іноді вже забуту, але він продовжує жити до наших днів.

Українська фразеологія розмаїта у висловах національних поетів, таких як Сковорода Г. С. (*"Кожному місту свій звичай і правило"*), Шевченко Т. Г. (*"Я караюся, мучусь, але не каюся"*), Леся Українка (*"Ранкові вогні"*), Коцюбинський М. М. (*"Коні не винні"*), Панас Мирний (*"Сила безнадії"*).

Фразеологія відображає всі сфери життя та діяльності людини. У її усталених виразах відтворюються явища розумового процесу (*«розбивати голову»*, *«морити голову»*, *«переглядати в пам'яті»*), психічного стану (*«відчувати небеса від щастя»*, *«бути не в собі»*, *«піддатися відчаю»*, *«ставати насторожі»*), відносини між людьми (*«поставити в незручне положення»*, *«дати прочухана»*, *«носити біду за пазухою»*), характеристика стану людини та почуттів (*«прикручувати носа»*, *«писати як курка лапою»*, *«не збігатися зуб на зуб»*), а також виражається оцінка процесів та осіб (*«ні риба, і м'ясо»*, *«не багатий на розум»*, *«впасти як сніг на голову»*).

Отже, найважливішим та багатим джерелом фразеології є народна мова, яка є безцінною та нескінченною. Вона завжди виражає образність, метафоричність та точність у характеристиці процесів. Фразеологія кожного народу передає його етнос, культуру, традиції, менталітет та історичні події. У прислів'ях та приказках, які є крилатими виразами народної мудрості, відображено багато процесів формування історії та зміни у сприйнятті світу. Фразеологічні одиниці також містять в собі посилення на історичних постатей та дати. У повсякденному житті люди передавали свої емоції, оцінку явищ та порівнювали процеси у метафоричному ключі. Таким чином, шляхом вивчення фразеологічних змін можна відслідкувати розвиток нації та її мови.

Лінгвістична спадщина у формі фразеології є найціннішою скарбницею народу, оскільки вона відображає світогляд, вірування, традиції, історію, народну культуру та спадщину народу. «Фразеологізм – це вислів, що завжди влучно й чітко передасть менталітет сучасної країни та віддзеркалить історичне минуле» [4, с.45].

Фразеологічні вислови містять у собі цінний досвід, оскільки мова вважається унікальним засобом кодування. Фразеологічна одиниця може бути розглянута як зашифрований код, що складається з системи концептів. Крилаті вислови дозволяють нам розшифровувати історію, послідовність розвитку культури, особливості етносу та нюанси менталітету. У них можна знайти географічні назви, історичні битви, походи та видатні постаті. Таким чином, можна стверджувати, що фразеологія має культурну семантику. Більшість сучасних лінгвістів визнає, що значний шар фразеології в певній мові виникає на основі національної спадщини.

Мовознавці, фольклористи, історики, письменники, культурологи і навіть лінгвісти доклали значних зусиль, щоб у фразеологічних одиницях передати менталітет, унікальний національний характер та загальну картину світу.

Теорія французького лінгвіста Ш. Баллі, яка була висвітлена в його праці "Французька стилістика" на початку ХХ століття, стала початковим пунктом для сучасних досліджень фразеології різних мов. Вчений вважав, що фразеологізмом можна вважати таке словосполучення, в якому компоненти втратили своє самостійне значення, а значення самого словосполучення не збігається з сумою значень його окремих компонентів.

Основними характеристиками фразеологічних одиниць, які були визначені дослідником, «є стійкість компонентного складу, цілісність значення, рівнозначність одному слову та можливість заміни цим словом, незрозумілість окремих компонентів виразу в результаті втрати ними

семантичної самостійності, наявність архаїзмів, застарілих виразів у складі фразеологічних одиниць» [23, с. 153].

Велика різноманітність фразеологічних одиниць призвела до того, що незважаючи на наявність загальної теоретичної бази, сучасні наукові праці мовознавців не містять єдиного визначення фразеологізму та критеріїв їх класифікації. У дослідженнях вчених з різних країн розроблені різні підходи до вивчення цього явища мови.

Українські дослідники докладно та ретельно досліджують питання фразеологізмів. Як відзначає В. Д. Ужченко, «фразеологічний фонд української мови є вкрай обширним і багатогранним. На сьогоднішній день він налічує приблизно 60 тисяч сталих виразів, і ця кількість постійно збільшується з кожним роком» [58, с. 93]. Розуміючи, що такі підрахунки мають приблизний характер, варто зазначити, що серед українських мовознавців немає загальної згоди щодо критеріїв відбору фразеологізмів серед інших номінативних одиниць. Прихильники першого («вузького») підходу, такі як Авксентьев Л. Г., Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Прадід Ю. Ф., Юрчук Л. А. та інші, вважають фразеологізмами лише ідіоматичні вирази, які характеризуються максимальним семантичним злиттям і є еквівалентними одному слову. Представники другого («широкого») напряму досліджень, такі як Бабич Н. Д., Скрипник Л. Г., Медведєв Ф. П. та інші, включають до списку фразеологізмів всі словосполучення, які мають певний ступінь стійкості (наприклад, крилаті вирази, ідіоматичні сполучення, приказки, прислів'я, кліше і т.д.).

В останні роки українські мовознавці пропонують вирішити проблему шляхом застосування ядерно-периферійного принципу для класифікації потенційних фразеологічних одиниць. За цим принципом «до центру відносяться ідіоми, до периферії – тавтології; дієслівно-іменникові перифрази; вирази із фразеологічно зв'язаним значенням слів, деякі види крилатих слів, приказок» [18, с. 130].

Скорупка С. вважається основоположником польської фразеології, і

його наукові дослідження відіграли ключову роль у розвитку цієї галузі мовознавства. У його семантичній класифікації фразеологічних одиниць польської мови виділяються три групи: «1) стійкі словосполучення; 2) порівняльні фрази; 3) вільні словосполучення, де значення формується шляхом поєднання значень його компонентів. За формою, лінгвіст розрізняє фразеологізми, які представлені виразами (словосполучення, що поєднує принаймні два слова, де головний компонент має номінативний характер), зворотами (словосполучення, де ключовий компонент є вербальним) та фразами (речення, що містить як номінативні, так і вербальні компоненти)» [6, с. 8].

На думку Пайдзінської А. та Левицького А. М. [49] фразеологічні одиниці польської мови розділяються на дві категорії: ідіоматичні вирази, де значення вислову не збігається зі значенням його окремих компонентів, та фразеологічні сполучення, де значення передається переважно за допомогою ключового компонента. Дослідники також пропонують класифікацію за функціональним критерієм, яка враховує роль фразеологічного звороту у реченні: «1) фрази (фразеологізми, виражені реченнями); 2) звороти (які виконують функцію дієслова); 3) іменникові вирази (які виконують роль іменника); 4) означальні вирази (які використовуються для опису або порівняння); 5) фразеологічні вказівники (які виконують службову функцію частин мови)».

Наша думка полягає в тому, що найкраще розуміння специфіки фразеологізмів кожної мови можна отримати через дослідження їх етимології. Питання про джерела походження фразеологізмів у польській та українській мовах багаторазово вивчалось вітчизняними та зарубіжними вченими, оскільки саме цей аспект дозволяє розкрити особливості мовної картини світу носіїв цих мов. Богуцький В. М. зазначає, що тісні історичні зв'язки між європейськими народами, спільність їх релігії, політичних і культурних подій суттєво зблизили їх. Цей зв'язок, незважаючи на мовну та культурну самобутність кожного народу, відображається у лексиці та

фразеологічних виразах, які, як правило, переносяться від однієї мови до іншої.

Фразеологізми є унікальними знаковими одиницями мови, у яких закодовано духовний досвід народу, його світогляд, етнопсихологічні риси, історичну пам'ять і побутові реалії. Національно-культурна специфіка фразеології української мови виявляється в низці аспектів:

1. Відображення традиційного українського способу життя. У фразеологізмах простежуються аграрні витoki української культури, домінування землеробських і побутових образів: збиватися з пуття, засукати рукави, як вітром здуло, тримати ніс за вітром. Ці вислови апелюють до праці на землі, тісної взаємодії людини з природою.

2. Ментальна модель світу українців. У фразеологічних одиницях зафіксовано риси української національної психології — працьовитість, гостинність, лагідність, інколи хитрість і гумор: бути душею компанії, водити за ніс, як у Бога за пазухою.

3. Матеріальна та духовна культура. Значний пласт фразеологізмів пов'язаний із традиційними предметами побуту, одягом, стравами, фольклорними персонажами: *дати гарбуза, без ножа зарізати, світу білого не бачити, тримати камінь за пазухою, не святі горшки ліплять*.

4. Символіка тварин і рослин. Українці здавна символізували природні об'єкти, тому в мові поширені фразеологізми з етнокультурними маркерами – барвінком, калиною, вербою, кобзою, конем, волом: *«без верби й калини — нема України», «як у вола рiг відняти»*.

5. Релігійно-християнські образи. Багато сталих висловів пов'язані з біблійними сюжетами, церковними звичаями, іменами святих: *стояти, мов на сповіді; не дай, Боже, чужого лиха; кожному воздасться по ділах його*.

6. Історичні та героїчні реалії. В українській фразеології присутні відгомони козацької доби, визвольних змагань, народних вірувань: побрататися, іти в далеку дорогу, стояти горою, що відбиває культ свободи

й гідності.

7. Морально-етичні цінності. Пріоритет родини, любов до рідного краю, шанобливе ставлення до старших закріплені у висловах: *мати рідна – як свята; не кидай слова на вітер; шануй батька й неньку.*

Таким чином, українська фразеологія – це своєрідний код нації, у якому мовні форми переплітаються з культурно-національними смислами. Вона відображає історичний досвід українців, особливості їх світосприйняття та життєвих цінностей, забезпечуючи тяглість національної традиції й ідентичності.

2.2. Символіка зоометафори у культурно-національній історії України

У зоофразеології характерною особливістю є семантична структура, яка символічно насичена фаунонімами. Вона відображена навіть у найдавніших творах людства, згадках, записах та малюнках. У таких компонентах часто можна знайти відтворення міфологічних та фольклорних переказів. Тварини асоціювалися з різними явищами, деякі з них вважалися священними створіннями, мудрими та пророчими істотами. Іноді вони навіть віддзеркалювали марні вірування та забобони, оскільки були нерозривною частиною релігійних уявлень. Варто звернути увагу на слов'янські мови, такі як польська, українська та чеська. «У цих мовах слон символізує грацію рухів, але вважається великим, трохи незграбним та неповоротким. Для нас же він символ сили, терпіння та мудрості» [8, с.52].

Якщо ми порівняємо з іншими культурами, зокрема з китайською, можемо помітити, що слон набуває виключно позитивних атрибутів. В китайській культурі він є головною твариною і символізує співчуття, доброту, любов, а також проникливість, цнотливість та безсмертя. Отже, у цих народів слон асоціюється з владою, ніжністю та розумом, незважаючи на те, що для нашого менталітету він символізує силу і могутність.

В українській мові пава вважається символом гордовитої людини з деякими егоїстичними рисами. Це поширена думка, оскільки величавий павук має красиве різнокольорове пір'я, що надає йому гордовитого зовнішнього вигляду. Але якщо порівняти з китайською культурою, яка має відмінну систему вірувань і світогляду, там пава символізує легкодоступну жінку з некоректною поведінкою, іноді вона сприймається як уперта та непокірна особистість.

Українська мова також мають свої символи. Наприклад: ворона – це неуважна людина, іноді чорний ворон пророкує погані новини; видра – це символ худощавої жінки; їжак – це вказує на замкнуту і неприємну особистість, з якою важко встановити спільну мову і встановити контакт.

Зоометафора є однією з найдавніших форм мовної образності, що виникла на ґрунті тісного зв'язку людини зі світом природи. В українській культурі тварини завжди посідали особливе місце – у народних віруваннях, міфології, фольклорі, обрядах та символічних кодах. Тому зоонімні образи широко репрезентовані у фразеології, художній літературі та етнокультурному дискурсі.

Національно-культурна специфіка зоометафор в українській мовній традиції виявляється через такі основні аспекти:

1. Міфологічні витoki символіки. У давніх уявленнях тварини виступали посередниками між людиною та сакральним світом. Кінь асоціювався з сонячною силою та свободою, віл – із хліборобською працею, ведмідь – із силою та плодючістю. Ці архаїчні сенси трансформувалися у сталих мовних виразах: *їхати кіньми, праведний віл, ведмежа послуга*.

2. Формування національного характеру через зоосимволіку. Зоометафори часто відбивають оцінку типових рис людини, притаманних українцям у національному уявленні:

– лисиця – хитрощі, кмітливість (*хитрий як лис*),

- вовк – незалежність, але й небезпека (*вовк в овечій шкурі*),
- бджола – працелюбність (*працювати як бджілка*),
- голуб – доброзичливість (*мириться як голуби*).

3. Етнографічний зв'язок із традиційним господарством. Велика кількість зоометафор походить зі сфер тваринництва й землеробства, що були основою життя українського селянина: *«тягти ярмо»*, *«битися як риба об лід»*, *«як корова язиком злизала»*. Ці образи зберігають соціальну пам'ять про працю та побут.

4. Символіка тварин у національних емоційних кодах. Зоонімні образи використовуються для вираження емоційно-оцінних характеристик: *«серце зайця»* – боягузтво, *«курячий розум»* – наївність, *«орлиний зір»* – уважність. Це формує цілі системи цінностей і стереотипів у культурному просторі.

5. Фольклорна традиція як джерело зоометафор. У народних казках і піснях тварини набувають людських якостей, моделюючи соціальні ситуації. Такі образи переносяться у фразеологічні одиниці: *«котиться як свиня в пом'ями»*, *«зірватися як коршун»*, *«коза-дереза»* – уособлення впертості і свавілля.

6. Позитивно-негативна амбівалентність символів. Українська ментальність не зводить тварину лише до однієї риси:

- *кінь* – символ волі, але й тяглової праці,
- *лисиця* – мудрість і підступність водночас,
- *кіт* – охоронець дому та носій містичних сил.

Це розширює можливості інтерпретації зоометафор.

Отже, символіка зоометафор у культурно-національній історії України має глибоке коріння й відображає особливості світобачення українців, їхні моральні й соціальні орієнтири, а також духовний зв'язок із природою. Зоонімні образи у фразеології не лише виконують номінативно-оцінну функцію, а й виступають носіями культурної пам'яті, зберігаючи

тяглість національної традиції.

Проте в далеких культурах від слов'янської, зооморфізми зовсім не мають схожого значення. Наприклад, ми сприймаємо корову, барана і вівцю в пейоративному сенсі, як глупі та неінтелектуальні тварини, а в східних країнах вони є святими й непорочними істотами. Там корова символізує доброту та працелюбність, баран втілює покірність, людську чесність і доброту, а також багатство і щастя.

На основі метафоричного значення та зоологічних символів можуть виникати фразеологізми. Такі символи використовуються для передачі семантичного змісту, який виникає у певній ситуації. Важливо враховувати, що сама ситуація є символічною, а фразеологічний вираз є лише репрезентацією, що несе певний зміст. Ось декілька прикладів таких репрезентацій:

- ✓ *колупати ніч* (під час сватання) - виявляти нерішучість або невпевненість;
- ✓ *зустрічати хлібом-сіллю* - гостинно приймати або вітати когось;
- ✓ *падати на коліна* - виражати покору, покаяння або просяктися;
- ✓ *колупатися у носі* - бути нудним або незграбним;
- ✓ *кинути рукавичку* - висловити виклик або запропонувати поєдинок.

Серед цих виразів можна відзначити фразеологізми, які використовують символи зоології для опису людини, передаючи її риси через аналогію з тваринами:

- ✓ *не каркай* (як ворона) - цей вираз вживається як попередження від чогось небажаного або пророцтва як українській, так і польській мовах;
- ✓ *чорний кіт пробіг, засць дорогу перебіг* - це прикмета або народне вірування, що передбачає нещастя або неприємну ситуацію, яка має відбутися найближчим часом;
- ✓ *ведмідь або ж вовк дорогу перебіг* (вважається повір'ям) - це символізує щастя та хороші новини, які настануть найближчим

часом.

Українці та поляки, як частина слов'янського народу, вірять у перетілення вовкулак у собак або кішок, які вміють ссати молоко від корів, овець і кіней. Це спонукає людей і далі дотримуватися народних переконань, вважаючи, що зустріч з такими тваринами принесе нещастя. Чорна кішка або кіт, а також заєць часом розглядаються як зооморфні прояви чорта, нечистої сили або злого духу [69, с.35].

Деякі назви тварин є національно-визнаними символами, які втілюють в собі якісно-кількісне значення. Наприклад, горобчик або комар зовнішньо виглядають надзвичайно маленькими, і тому вони стали символом чогось непомітного, незначного й крихітного. Ці тварини послужили основою для багатьох фразеологічних виразів.

- ✓ як комарок плакав - про дуже маленьку кількість;
- ✓ комарину ніжечку - надзвичайно мало;
- ✓ з комариного носика - трошки, невеличка кількість;
- ✓ на комариному маслі - зовсім незначно, в обмеженій мірі;
- ✓ горобчеві по коліна - в мілину, на незначну глибину;
- ✓ кроки горобця - дуже повільно, малі кроки [51, с.16].

У метафоричному значенні слова-символи, такі як "вовк-лиса", "вовк-коза", "вовк-ягня", базуються на фразеологічних виразах. Вони можуть утворювати зоосемантичні синонімічні ряди, а також входити в антонімічні відношення, де перший компонент втілює риси хижака, а другий - беззахисність і слабкість:

- ✓ боїться як вовк козу;
- ✓ жалує як вовк вівцю;
- ✓ вчепився як вовк до ягнят.

Отже, зоосимволи, що виражені за допомогою зоонімів, відображають систематичні відношення. Деякі з цих зоосимволів стали вже загально-визнаними, успадкованими від наших предків або переданими через художні твори. Глибина таких культурно-національних

фразеологічних виразів сягає надзвичайно глибоко до своїх коренів.

Можна визначити ознаки символів:

1. Вони втілюють ідеї та передають глибокі, вкорінені в людині, думки, менталітет і спосіб мислення.
2. Незважаючи на свою на перший погляд простоту, вони надзвичайно насичені інформацією.
3. Часто вони мають багато значень, навіть до протилежних.
4. Вони здатні підвищувати рівень узагальнення, дозволяючи частково охопити широкий спектр ситуацій.

Система повсякденних життєвих символів сприяє злагодженості та об'єднанню людей навколо спільної ідеї. Найбільш динамічною складовою цієї системи є символіка, яка охоплює символічні зображення на стінах та проникає до сучасної реклами. Багато з цих символів є універсальними та загальноновизнаними.

Кольори та їх відтінки можуть виступати символами. Забарвлення тварини може мати багато значень, залежно від його кольору. Істоти різних, іноді протилежних кольорів, у фразеології можуть викликати абсолютно протилежні асоціації [31, с.41].

Наприклад, білий колір асоціюється з непорочністю, чистотою і винятково з хорошими якостями, тоді як чорний колір часто символізує нещастя, смуток, трагедію. У нашій слов'янській культурі чорний колір найчастіше пов'язується з негативними речами. "*Czarna owca*" є метафоричним втіленням особливої людини, яка відрізняється у суспільстві не завжди позитивними якостями. Її поведінка відрізняється від інших, і часом це може погіршувати репутацію оточуючих.

Червоний колір є дуже помітним і яскравим. Існує вираз «*червоний як рак*», що означає почервоніти, коли людина раптово починає червоніти в певних обставинах. Ці обставини можуть бувають різними, наприклад, страх, сором або особисті причини. Основна ідея цього фразеологізму полягає в тому, що червоний колір обличчя привертає до себе увагу.

Блакитний і синій кольори асоціюються з небом та водою. Часто вони символізують непорочний ідеал. Ці кольори сприймаються як нейтральні, безпечні та вишукані.

Ми знаємо вираз про «блакитну кров», що існує в українській мові. Він про особу аристократичного походження. А от людей, хто не любить працювати називають «блакитний птах». У переносному значенні цей фразеологізм означає людину, яка шукає легкого, безтурботного життя, мріє про щастя, не докладаючи зусиль, або ж має нереалістичні, романтичні мрії. Такі особи дещо підступні і часом намагаються жити корисно, за рахунок інших.

Необхідно докладно вивчати значення кольору, яке використовується у фразеологічних одиницях. Часом його неможливо повністю пояснити або сполучити з певною подією, явищем або людиною, але воно несе глибокий смисл.

Таким чином, зоосимволи у кожній країні, серед народу, відрізняються своїми особливостями, унікальністю та неповторністю. Вони точно відображають сприйняття світу певним народом і відображають їхню етнокультуру.

2.3. Природа конотацій та конотативне значення фразеологізмів іззоонімами

Культура набуває національного вираження завдяки мові, оскільки історія та традиції формуються разом з мовою.

У спілкуванні слово може мати два аспекти: денотативний і конотативний. Конотативний аспект вносить більше образності, живості та виразності у висловлювання. Він належить як до мови, так і до мовлення. Мова, як психологічне явище, впливає на психіку народу та відображає його характер. Конотація виражає емоційне забарвлення слова. Її досліджується та розглядається з урахуванням національної психології та духовного життя нації [42, с.113].

Конотації виконують важливу роль у мові, сприяючи формуванню соціальної та культурної компетенції. Вони відображають цікаві аспекти народної спадщини, включаючи культуру, традиції, виховання та особливе сприйняття світу через призму менталітету.

Існує складна стилістична категорія, відома як експресивна конотація, яка надає мовленню стилістичну вишуканість та виражає емоційне ставлення адресата до адресанта. Складна експресивна конотація має потужний вплив на висловлювання, надаючи йому виразності і сили.

Важливо відзначити, що експресивність притаманна одиницям на всіх рівнях мовної структури. Вона спричиняє деавтоматизацію мовлення, акцентуючи увагу на значенні відтінків вираженої думки та емоційної оцінки сказаного.

Отже, конотація, у порівнянні з іншими мовознавчими термінами, можна вважати стилістикою. Це слово походить від латинського терміну, що означає "друге значення, додаткове". Загальною трактовкою конотації є те, що вона є додатковою інформацією, яка супроводжує основне денотативне значення. Конотація надає мові можливість виконувати експресивну функцію. В мовних конотаціях відображаються культурно-історичні події мовців, їх розвиток, світогляд та емпіричний досвід, соціальні шари морально-етичних цінностей. Такою є конотація фразеологізмів, архаїзмів, діалектизмів, історизмів та фольклоризмів. Конотацію можна описати як вторинне значення лексеми, що призводить до її вторинної номінації. Вона виникає на основі асоціативних уявлень, образного мислення і замінює пряме об'єктивне значення. Це призводить до виникнення тропів та фігур. Наприклад, "медова гречка", "музика в камені", "цвіт мелодій", "біль слова", "важке серце", "симфонія думок" і "важкі хмари". Такі конотації виникають шляхом навмисного зміщення традиційного значення мовних одиниць з метою створення словосполучень, що відповідають образному мисленню та уявленням автора. Мовні одиниці самі по собі не є стилем, вони є лише матеріалом

для створення власного колориту, офіційності, лірики або іронії [27, с. 116].

У галузі мовознавства поняття конотації почало закріплюватися у 17 столітті завдяки логіці, виходячи з граматики Пор-Рояля. Це поняття почало використовуватися для опису властивостей, а не самостійних субстанцій. Якщо загалом розглядати структуру цього поняття, можна відзначити його складний характер. У центрі конотації знаходиться сутність, яка проявляється у різних предметних проявах. Наприклад, загальноживане слово "квітка" може мати багато різних проявів та займати різні позиції: вона може бути суцвіттям дерев, квітами трав, кущів, рослин на городі чи у саду, а також може бути присутньою в домашніх або декоративних вазонах.

Деякі мовознавці-науковці сприймають слово залежно від своїх сенсорних емоцій, пов'язаних з кольором, відтінком, запахом, формою, лінією або текстурою. Цей фактор сприйняття у мовознавців викликає появу конкретних та абстрактно-загальних предметних значень. Вони становлять основу понять, уявних образів та асоціацій. Конотація формується на основі асоціацій, пов'язаних з поняттями, явищами або предметами. Вона присутня в живій мові і поступово переходить у літературну та книжкову мову. Таким чином, читаючи про квітку, в нашому мисленні можуть виникати асоціації зі знайомими нам творами, поезією або фільмами. Наприклад, ми можемо згадати закоханого у себе Нарциса, волошки, що ростуть на полях, соняшники на українських полонинах або ромашки у садах бабусі. Ці асоціації можуть бути безліччю, пов'язаним зі сприйнятим матеріалом. Як зазначалося раніше, конотації можна групувати за об'єктом виразності, що умовно можна поділити на:

- ✓ емоційні (виражають щастя, радість, жах або горе);
- ✓ оцінні, як позитивні, так і негативні (прекрасний, жахливий, чудовий, безглуздий);

- ✓ якісні, що характеризують щось як гарне або погане (мед, нектар, бурда, пійло);
- ✓ за розміром, включаючи великі і малі (величезний, гігантський, мініатюрний, крихітний).

Конотацію можна розподілити та класифікувати за різними колоритами, такими як урочистий, піднесений, книжний, офіційний, низький, фольклорний, іронічний або дружній. Вона не закінчується в межах однієї мовної одиниці, а розповсюджується по тексту. Конотація взаємодіє з іншими одиницями мови та створює ефекти, які відтворюють відповідний підтекст.

У кожній мові світу можна знайти фрагменти, що містять назви тварин. Представники тваринного світу є цінним джерелом для аналізу конотативних значень. Кожна тварина несе в собі матеріал для емоційної оцінки і метафоричного сприйняття. Зооніми, так само як і фразеологічні одиниці, мають образне значення. Часом вони сприяють виникненню нових мовних тенденцій. Проте не всі фразеологічні одиниці мають аналогічне значення в усіх мовах світу. Історія формування фразеології залежить від особливостей менталітету, світогляду, релігії, етносу та вірувань народу [38, с.160].

До питання особливостей перекладу фразеологізмів і перекладу приділяли велику увагу такі дослідники, як Крайчинська Г. В., Баран Я. А., Мізін К. І., Зорівчак Р. П., Уженко В. Д.

Утворення метафоричного значення вислову суттєво залежить від людського фактора. Більшість фразеологізмів пов'язані з людьми, де властивості переносяться на людей. Також фразеологія відображає різні сфери людської діяльності. Адресат є ключовим фактором комунікації. Крім того, людина намагається приписувати людські риси та характеристики зовнішнім об'єктам, а навіть неживим істотам і явищам.

В утворенні метафоричного значення вислову людський фактор відіграє неабияку роль. Переважна більшість фразеології пов'язана із

людьми, тобто властивості переносяться на людей. Також сфери діяльності людини відображаються у фразеології. Найголовнішим фактором комунікації є адресат. Окрім цього, людина намагається наділяти людськими рисами, характеристиками не тільки різні зовнішні об'єкти, а навіть і явища і неживі істоти.

Часто зустрічаються зооніми у крилатих висловах, оскільки вони мають велику кількість матеріалу, що має конотативне значення. «Кожний представник тваринного світу відбиває свої властивості у перенесеному значенні, а також емоційну інформацію, оцінку. Вона становить основу метафоричного переносу» [30, с.36].

У переносному значенні, назви тварин використовуються для опису людей, що дозволяє нам розуміти взаємозв'язок та відношення між народами та тваринами. Є різні підстави для такого метафоричного перенесення, такі як схожість між названим об'єктом та предметом, людиною або твариною за зовнішнім виглядом, діями, характером та особливостями поведінки, такими як розум, працьовитість, хитрість, сміливість, спритність, сила та боягузтво.

Фразеологізми із зоонімним компонентом є носіями специфічної емоційно-оцінної інформації, що сформувалася під впливом багатовікової взаємодії людини зі світом тварин. Їхнє значення не зводиться до простої номінації тварини «Таку історію має зворот перемивати кісточки, або ж перетирати кісточки. Трапляється два варіанти виразу, які означають обговорювати когось, засуджувати чи давати оцінку з точки свого зору. Історія цього виразу, як виявилось, пов'язана із традицією східних слов'ян. Вони через певну кількість років після смерті людини організовували обряд перепоховання. Предки таким чином ніби звільняли покійника від гріхів, очищували його, знімали вроки із душі» воно збагачене конотаціями, які відображають соціальні, культурні, психологічні та символічні уявлення народу.

Конотативний потенціал зоонімів базується на кількох ключових

чинниках:

1. Біологічні властивості тварин. Спостереження за поведінкою тварин зумовлюють виникнення переносних значень:

- лев → сила, відвага (*левине серце*),
- лисиця → хитрість (*хитрий як лис*),
- осел → упертість і недалекість (*впертий як осел*).

У фразеологізмах ці риси переносяться на людину як характеристика її характеру або поведінки.

2. Культурні й етнічні стереотипи. Оцінка тварини залежить від її ролі у господарському та духовному житті народу. У традиційній українській культурі:

- *кінь, віл* мають позитивні ознаки — працелюбність, вірність (*чесний як віл*),
- *вовк і змія* часто символізують небезпеку та агресію (*вовк в овечій шкурі, гадюка підколодна*).

3. Фольклорні й міфологічні джерела конотацій. У казках і легендах тварини наділяються антропоморфними рисами й виступають моральними зразками чи антиприкладом:

коза-дереза, зайчик-побігайчик, ведмідь-незграба.

Через це фразеологізми з тваринними образами набувають етичного змісту.

4. Емоційно-експресивний компонент значення. Зоонімі фразеологізми часто передають інтенсивну емоційну реакцію:

- ні риба ні м'ясо* — осуд невизначеності,
- як кіт наплакав* — невдоволення малою кількістю,
- свиня підкласти* — негативний вчинок.

5. Конотативна амбівалентність. Деякі зооніми можуть мати як позитивні, так і негативні відтінки залежно від контексту:

- *птах* → високе становище (великий птах) або легковажність (синій птах),

– *кіт* → домашній оберіг (котик) чи хитрість (здибатися як кіт із мишею).

Отже, конотативне значення фразеологізмів із зоонімами формує складну систему асоціацій, у якій поєднуються реальні властивості тварин, традиційні культурні стереотипи та емоційні оцінки. Саме конотації роблять ці фразеологізми виразними, імпресивними та національно маркованими, забезпечуючи передачу глибинних смислів і водночас зберігаючи зв'язок між мовою й культурою.

Все більш відомим фактом є велика роль, яку тварини відіграють у загальному уявленні про світ. Вони займають важливе місце у мовному сприйнятті світу. Тому в кожній культурі, етносі та релігії можна спостерігати різне ставлення до тварин. Варто зазначити, що у деяких народів деякі види тварин відсутні, тоді як у інших вони мають велике значення. Різні традиційні вірування іноді суперечать один одному. Однак, можна виявити загальний закономірний зв'язок між значенням певних тварин у всесвітньому контексті. Конотативне значення у фразеологічних одиницях виступає як корінь, оскільки воно відіграє визначальну роль у асоціативному значенні. Фразеологічні зооніми є маркерами загального уявлення про світ, що складається з особливостей кожного етносу, в яких можна виявити спільні риси. Однак свідомість кожної етнічної спільноти є унікальною та індивідуальною. Кожен етнос має свою систему символів, що відображають світосприйняття і уявлення про тварину в межах спільноти.

2.4. Вплив семантики зоонімів на загальний зміст фразеологізмів

Останнім часом, дослідження національної специфіки семантичних особливостей фразеологічних сполук набули значної популярності. Варто зазначити, що особлива увага приділяється взаємодії фразеологізмів з загальною мовною картиною світу, а також з різними народами та

культурами. Більшість дослідників віддає перевагу вивченню конкретних тематичних груп фразеологізмів, які не тільки мають зв'язок у змісті, але й є логічно відокремленими від інших. Важливо забезпечити відповідне тлумачення та аналіз, щоб описати тип та національні особливості цієї групи фразеологізмів. У світі вже було видано багато публікацій з цієї теми від українських мовознавців, таких як Голубовська І. О., Левченко О. П., Селіванова О. О., Ужченко Д. В., які внесли вагомий вклад у це дослідження.

Фразеологізми, будучи вторинною номінацією, мають надзвичайну здатність виражати емоції людини та її емоційне ставлення до оточуючої дійсності. Основним їх призначенням є передача цієї інформації.

Фразеологічні одиниці, що містять назви тварин або їх компонентів, розкривають подібність та схожість між об'єктами тваринного світу та об'єктами людського світу, зокрема щодо почуттів, емоцій, поведінки, характеру та зовнішнього вигляду. Тварини є реальною частиною нашого світу, тому вони виступають потужним вторинним засобом передачі образного змісту загальної картини світу. Дослідження назв тварин та їхніх культурних асоціацій у різних народів світу стало актуальною темою. Об'єктом дослідження є метафоричність та вторинне значення цих назв, а також їхнє емотивне тлумачення. «Представники певної культури, релігії, етносу, називаючи предмет чи явище, передають таким чином елементи своєї культури, а, отже, дискретизують єдиний світ до своїх власних переконань» [45, с.87].

Фразеологічні одиниці дають опис людини з різних аспектів її життя, характеру, зовнішнього вигляду та проявів поведінки. Порівняння характеристик певних тварин з людиною надає виразності і чітко підкреслює недоліки, але так само точно виділяє позитивні риси, створюючи яскравий ланцюжок асоціацій.

Після аналізу великої кількості фразеологізмів можна зробити висновок, що більшість з них має негативну оцінку певних людських

якостей, таких як працьовитість, любов до роботи, інтелектуальні здібності та інше. Це свідчить про те, що люди частіше звертають увагу на недоліки. Негативне оцінювання людини в фразеології вказує на соціально встановлені норми поведінки в суспільстві та відхилення від них. Відхилення від загально визнаних етичних правил, які мають позитивний характер, не викликають особливих емоційних реакцій і не породжують метафоричних порівнянь, пов'язаних з цим процесом. Гостра реакція до добрих, позитивних проявів поведінки, як практика показує, не залучає таку ж увагу, і провокацій для створення фразеологізмів з таким позитивним спрямуванням значно менше.

Таким чином, фразеологізмів з позитивним відтінком щодо людської поведінки існує відносно менше.

Мовознавці звернули увагу на існування фразеологічних одиниць, які не мають ні позитивної, ні негативної оцінки. Хоча їх кількість невелика, але вони все ж існують. Такі фразеологізми, що не мають конкретної конотації, становлять складність для мовознавців-дослідників. Також ускладнює роботу той факт, що в межах однієї етнічної групи ставлення до певних тварин (кота, собаки, кінь) може значно відрізнятись або навіть не співпадати. Однак, в будь-якому випадку присутній елемент оцінки, зміст якого втілюється у фразеологізмі.

За думкою Сукаленко Н. І., формування немотивованих властивостей реалій є феноменом. Це пояснюється особливостями комунікації, яка є абсолютно відкритою для несподіваних емоцій і вільною від раціонального елемента.

Фразеологічні одиниці з включенням зоологічних компонентів складають значну кількість і активно виконують свою тематичну роль. Хоча загальна кількість зоологічних термінів велика, далеко не всі з них утворюють фразеологічні одиниці. У фразеологічних виразах можуть зустрічатися тварини різних типів. Наприклад, однією з найпопулярніших і найчастіше вживаних є клас ссавців. «Проаналізувавши чималу кількість

фразеологізмів, впевнено можна ствердити, що найуживанішими представниками тварин у українській фразеологізмах є пес, кінь, вовк, риба, віл та свиня» [65, с.106].

Ці тварини вже з давніх-давен перебувають поруч з людьми в слов'янській культурі. Оскільки домашні тварини завжди були дуже близькими до людини від давнини до наших днів, то люди постійно порівнюють себе зі своїми улюбленцями та свійською худобою, з якими вони щоденно взаємодіють. Зооніми у мові представлені окремими словами і, поєднуючись з іншими виразами, утворюють фразеологізми. Часто зооніми використовуються в термінології, особливо в антропонімічній, ботанічній, топонімічній галузях. Це вказує на часте використання цієї групи назв у мові.

Фразеологічні одиниці з використанням назв тварин в мовознавстві розподіляються на кілька груп, що визначаються різними видами зоонімів. Серед них найпоширеніші наступні:

- ✓ Фразеологічні одиниці з назвами нематодонімів (тварин, які включають слонів і мамонтів);
- ✓ Фразеологічні одиниці з карцинонімами (тварини, пов'язані з ракоподібними);
- ✓ Фразеологічні одиниці з аранхонімами (тварини, що відносяться до павуків);
- ✓ Фразеологічні одиниці з ентомонімами (тварини, які охоплюють комах);
- ✓ Фразеологічні одиниці з малаконімами (тварини, які стосуються молюсків);
- ✓ Фразеологічні одиниці з іхтіонімами (тварини, пов'язані з рибами);
- ✓ Фразеологічні одиниці з батрахонімами (тварини, які належать до земноводних);
- ✓ Фразеологічні одиниці з герпетонімами (тварини, що охоплюють рептилій);

- ✓ Фразеологічні одиниці з орнітонімами (тварини, пов'язані з птахами) [24, с. 152].

Усі ці групи зоонімів є досить активними та широко вживаються у мовленні. При аналізі використання назв тварин виявлено, що найпоширенішими є назви домашніх та свійських тварин, у порівнянні з дикими та екзотичними видами. Останні не є типовими для повсякденного життя українського та польського народів, тому вони менш популярні та менш активно вживаються.

У фразеологічних одиницях з використанням тваринних назв часто спостерігається явище синонімії, тобто вони мають схожі значення. Крім того, вони можуть мати різні варіанти вживання. У порівнянні з використанням антонімії і полісемії, варіантність є більш поширеним явищем. Випадки омонімії в даному контексті не були виявлені.

Усі зооніми у мові мають відношення до чоловічих або жіночих образів. Часто вони використовуються для вираження прототипів подружньої пари, де чітко виділяються самець і самка. Самець у таких випадках відображає чоловічу стать, а самка–жіночу. Іноді у фразеологічних значеннях, наряду з переносним значенням подружньої пари, може зустрічатися зображення тварини-дитини. У цьому випадку самка може відноситися до материнського прототипу, а самець - до батьківського. Саме з цих ролей виникають семантичні значення та конотації. У фразеологічних одиницях, що виражають пару-родину, зазвичай використовується самець-чоловік, який має позитивне сприйняття в мові, тоді як самка-мати має трохи інше тлумачення. Це можна спостерігати на прикладі назв домашніх та свійських тварин, таких як кінь і кобила, півень і курка. Існує припущення, що це може бути пов'язане з патріархальною структурою українського суспільства.

Фразеологічні одиниці з компонентом тварини використовуються як метафоричний вираз, який дозволяє точніше та виразніше передати зміст, думку і емоції. Вони особливо емоційно забарвлені і виразні в прокльонах,

лайках і побажаннях зла.

У фразеологічних одиницях відображена культура, обряди, звичаї, традиції, релігійні уявлення, а навіть історичні постаті, частини історії, включаючи битви. Через фразеологію можна отримати незвідані факти про життя народу.

У фразеологічному матеріалі виявляється антропоцентризм, що відображає особливе ставлення до людини у мові. Людина займає центральне місце в світовій ієрархії, і навколо неї обертається увесь Всесвіт. Проте Бог виступає як найвищий, а потім йде людина і тварина. Людина розташовує себе у центральному шарі, між верхнім божественним пластом і нижнім тваринним світом. У мові відображаються як негативні риси, що приписуються людині, так і позитивні духовні ознаки, які безпосередньо характеризують божественний аспект.

Отже, таким чином, ми можемо зробити висновок, що негативно забарвлені характеристики переважають у фразеологічних одиницях. Відображення тварин з негативними рисами в певній мірі надає людині можливість відокремитися від примітивного тваринного світу.

Більшість згадуваних тварин у давній фразеології відігравала для слов'ян роль тотемів. Вони потужно закріпилися у крилатих висловах.

Після аналізу матеріалу можна зробити висновок, що позитивна або негативна характеристика тварини залежить від різних факторів. Основним впливом вважається міфологічне уявлення та фольклор народу. Якщо тварина пов'язана з потойбічним світом або нечистими силами та характеризується злобою, то вона буде міцно асоціюватися з негативними конотаціями. В українській культурі такими тваринами є вовки, змії, ворони та орли, яким приписують диявольські символічні значення. Деякі тварини, навпаки, мають тісні зв'язки з Богом і, відповідно, позитивні асоціації, наприклад, корова, голуб та ягня. Також відомі випадки, коли одна тварина може мати взаємодію з Богом у одному фразеологічному виразі, а з дияволом - у іншому. «Наприклад образ коня має як позитивні,

так і негативні утотоження. За народними віруваннями, негативними у фразеології є конотації тварин, що перебувають нижче всього, тобто ближче до низу, пекла, а найпозитивнішими виступають ті, що наближені до Бога, верху, неба, раю. Провідну роль відіграє також колір забарвлення та окрас тварин. Білі птахи відповідають поняттю щастя, добра, успіху та вдачі. Чорні птахи та звірі пророкують біду, нещастя та невдачу» [24, с.15].

Спостереження людини безпосередньо впливають на формування мовного образу тварини. Риси, які приписуються тваринам, метафорично переносяться на людей. Даний процес свідчить про важливе значення тварин у житті людини. У рамках слов'янської традиції особливо популярні домашні улюбленці, які є частиною нашого повсякденного життя. Екзотичні тварини, з свого боку, часто асоціюються зі стереотипними уявленнями, оскільки вони далекі від слов'янської культури і знаходяться за межами нашого прямого досвіду.

У фразеології часто спостерігається протиставлення, яке надає особливу семантику фразеологічним одиницям. Наприклад, у випадку з соловейком, він виступає антонімічно відносно чижа, горобця і ворона, оскільки відрізняється винятково мелодійним співом. Інші протиставлення включають образи слона, який метафорично є величезним, та мухи, яка є крихітною за розміром; зайця і лева; зайця і кобили (несміливість - відважність).

Фразеологізми мають антропоморфний характер, що означає їх використання для вираження психоемоційних та фізіологічних станів людини, а також передачі інтенсивності, міри, кількості і просторово-часових показників. Інколи вони надають такі характеристики:

- ✓ багатство та достаток (вол, корова, коза, бобер, вівця, курка);
- ✓ убогість та зубожіння (пес, вовк, миша, птах; "важке життя" пес, вовк, звір, ведмідь);
- ✓ інтелектуальні здібності ("розум" ворона, птах; "нерозумність" кіт, кінь, віл, корова, козел, коза, кінь, осел, свиня, баран, заяць, птах,

курка, індичка, гуска, куропатка, галка, ворона);

✓ риси характеру (веселий - риба, сумний - соловей, злий - вовк, пес, сверчок, звір, бик, віл, тур, їжак, видра, левиця, змія, ящірка, ледачий - кінь, кляча, працьовитий - кінь, віл, мураха, доброта - бобер);

✓ зовнішній вигляд (худорлявий - кобила, кляча, щур, видра, скумбрія, гарний - лебідь, негарний - кляча, кобила, видра, мавпа, сильний, могутній - віл, бик, кінь, ведмідь, лев, тигр, слон, дракон, сокіл, орел, великий за розміром - віл, бик, кінь, ведмідь, слон, дельфін, маленький, незначний - миша, муха, кіт, комар) [75, с.120].

Що стосується звуків, що випускають тварини, то людина зазвичай негативно реагує на них (наприклад, квакання жаби). Незважаючи на це, пташки викликають захоплення, оскільки їх спів звучить як мелодійна пісня. Проте це не завжди так. Каркання ворони або грача не є приємним і викликає неприємні емоції, оскільки вони асоціюються з пророкуванням негативних подій.

Отже, фразеологізми, які містять зооніми, надають фразеологічним виразам яскравого значення, емоційно забарвлюють та насичують їх зміст. Фразеологія викликає широкий спектр асоціацій, оскільки метафора відіграє ключову роль у створенні сталих виразів. Фразеологізми з зоонімічними назвами мають подвійне смислове значення. Важливо також підкреслити подібність між польською та українською фразеологією.

Фразеологія вважається цінним надбанням народу. Крилаті вислови, прислів'я, приказки та жартівливі говори передають повсякденне життя народу, вкладаючи в себе частину його менталітету та культури. Ці вислови багаті емоційним ставленням людини до різних явищ і предметів, вони мають метафоричне значення. Короткі вирази з повсякденного життя закріплюються та передаються від покоління до покоління.

Використання фразеології у мові, яка передається через точні та стислі фрази з метафоричним значенням, є надзвичайно важливим. Це

надає мові нового виразного відтінку. Варто зазначити, що кожен письменник використовує засоби виразності у своїх творах.

Фразеологія, як галузь мовознавства, вивчає стійкі мовні звороти. У цій галузі мовознавства досліджуються стійкі вислови щодо їх походження, структури, ролі у мові та взаємозв'язку з іншими мовними одиницями. Кожна метафорична фраза містить у собі цінну та унікальну інформацію.

Фразеологія відображає кожен галузь людського життя. Цим способом передається оцінка зовнішності, стосунки між людьми, порівняння рис характеру, взаємини між людьми, самопочуття та стан мовця.

Жива народна мова надзвичайно збагачує фразеологію, і вона є безмежним джерелом цінної інформації. Це дає можливість досліджувати історію, відомості про визначні особистості та важливі події.

У фразеології відображена національно-культурна специфіка, яка передає елементи, що характерні тільки для конкретної мови та культури. Кожна етнічна група, культура та релігія мають власні уявлення про окремі види тварин. Фразеологізми з зоонімічними назвами надають мові яскравого виразу та насичують її зміст.

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНІ ТА ЛІНГВО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПО-ЦЕНТРИЧНИХ

ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ (ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

3.1. Структурно-семантична характеристика фразеологізмів із зоонімним компонентом

Фразеологізми із зоонімним компонентом — це стійкі мовні одиниці, у яких центральним елементом є назва тварини. Вони відіграють важливу роль у мовленні, поєднуючи лексичне значення слова та образні, часто культурно обумовлені смисли. Такі фразеологізми відображають особливості національного світобачення, культурні стереотипи та символічні уявлення про тваринний світ.

Антропоцентричні фразеологізми з компонентом-зоонімом – це сталі вирази, у яких назви тварин (зооніми) вживаються для характеристики людини, її зовнішності, поведінки, темпераменту, соціального статусу чи моральних якостей. Такі фразеологізми є відображенням антропоцентричного світогляду, оскільки саме людина виступає головним мірилом у порівнянні з навколишнім світом.

Образи тварин у цих виразах використовуються як символи певних людських рис. Такі фразеологізми демонструють національну специфіку мовної картини світу, адже в кожній культурі одна й та сама тварина може мати різні символічні конотації. Загалом антропоцентричні зоонімічні фразеологізми є важливим засобом мовної оцінки особистості, передають народне розуміння добра і зла, морально-етичні норми та життєвий досвід.

1. Структурна характеристика. Структура зоонімічних фразеологізмів є різноманітною і включає кілька типових моделей:

1. Іменникові конструкції. Складаються з одного або кількох іменників, де зоонім є ядром виразу. Використовуються для позначення рис характеру, моральних якостей або поведінки людини. Приклади:

«Вовк в овечій шкурі» - людина, яка ховає справжню сутність під виглядом нешкідливості; «Собача вірність» - символ відданості.

2. Іменниково-прикметникові та прикметниково-іменникові конструкції. Містять прикметник, який уточнює або оцінює ознаки тварини. Підкреслюють емоційне або оцінне забарвлення вислову. Приклади: Мерзенний як щур – негативна характеристика людини, підкреслює підлість. Червоний як краб – відтінок порівняння зовнішнього вигляду.

3. Дієслівні конструкції з зоонімом. Дієслово описує поведінку людини через аналогію з поведінкою тварини. Використовуються для характеристик активності, працьовитості, поведінки у соціумі. Приклади: Працювати як бджола – сумлінно та невтомно працювати. Спати як ведмідь - глибоко та довго спати. Вити як вовк — виражати сильні емоції, зокрема сум або протест.

4. Складні стійкі вислови (фрази з прийменниками, сполучниками). Використовуються для вираження переносного значення або морального уроку. Приклади: «Мов вовк на вівцю» - агресивно, безжально. Як кіт на розпеченій плиті - тривожно, неспокійно, метушливо.

2. Семантична характеристика. Семантика зоонімних фразеологізмів є багаторівневою і включає:

1. Пряме значення. Базується на реальних характеристиках, поведінці або зовнішніх ознаках тварини. Приклади: Лис → хитрий, спритний; Ведмідь → неповороткий, сильний; Сова → мудра, пильна.

2. Перенесене (метафоричне) значення. Відображає риси характеру, соціальні або моральні властивості людини через аналогію з тваринним світом. Приклади: Лис → хитрий, обережний; Вовк → жорстокий, агресивний; Курка → боязка, неорганізована.

3. Емоційно-оцінне значення. Визначає ставлення мовця до об'єкта: позитивне чи негативне. Приклади: «Працює як бджола» –

позитивна оцінка працьовитості; «*Мерзенний як щур*» – негативна оцінка; «*Сердитий як бик*» – підкреслення агресивності.

4. Культурно-символічне значення. Відображає національні стереотипи та культурні уявлення про тварин. Приклади: Змія у слов'янських культурах → символ підступності та обману; Орел → велич, гордість; Бджола → працьовитість, організованість.

3. Функціональні особливості.

Комунікативна функція: надають мовленню емоційності, образності, експресивності.

Пізнавальна функція: через порівняння з тваринами допомагають зрозуміти людську поведінку, моральні та соціальні якості.

Культурно-етнографічна функція: несуть відомості про традиційні уявлення, вірування та стереотипи про тварин, що є частиною національної ідентичності.

Фразеологізми із зоонімним компонентом – багатопланові мовні одиниці, де структура (синтаксична організація) тісно пов'язана з багаторівневою семантикою (пряме, переносне, оцінне та культурно-символічне значення). Вони не лише збагачують мовлення, а й відображають культурну, історичну та соціальну картину світу народу.

Отже, фразеологізми із зоонімним компонентом є важливим елементом мовної системи, який поєднує лексичне значення слова з образним та культурно обумовленим змістом. Вони відображають не лише спостереження людини за поведінкою тварин, а й національні уявлення про моральні, соціальні та психологічні якості людини. Антропоцентричні зоонімічні фразеологізми дозволяють оцінювати особистість, передавати культурні стереотипи та життєвий досвід поколінь.

Структурна різноманітність таких одиниць – від простих іменникових та іменниково-прикметникових конструкцій до дієслівних виразів і складних стійких фраз – забезпечує гнучкість їх використання у

мовленні. Семантика цих фразеологізмів багаторівнева: вона охоплює пряме, метафоричне, емоційно-оцінчне та культурно-символічне значення, що дозволяє передавати комплексні оцінки людських рис і поведінки.

Функціонально зоонімні фразеологізми виконують комунікативну, пізнавальну та культурно-етнографічну роль: вони збагачують мовлення образністю та емоційністю, допомагають усвідомити моральні та соціальні норми, а також відображають традиційні уявлення про світ тварин у конкретній культурі. Таким чином, ці фразеологічні одиниці є не лише лінгвістичною, а й культурно-сисловою цінністю, що сприяє глибшому розумінню мови та національної картини світу.

3.2. Антропоцентричні фразеологізми з компонентом-зоонімом

Антропоцентричні фразеологізми з компонентом-зоонімом – це стійкі мовні одиниці, у яких назва тварини використовується для характеристики людини, її поведінки, зовнішності, темпераменту, моральних чи соціальних якостей. Такі фразеологізми відображають антропоцентричний світогляд, де головним мірилом є людина, а тварина виступає як метафоричний засіб для опису її рис.

Образи тварин у цих виразах виконують функцію символів певних людських якостей. Наприклад, пес асоціюється з вірністю та відданістю, вовк – з жорстокістю чи самотністю, лисиця – з хитрістю, а бджола – з працьовитістю та організованістю. У різних культурах одна й та сама тварина може мати різні конотації, що підкреслює національну специфіку мовної картини світу.

Таким чином, антропоцентричні фразеологізми з компонентом-зоонімом є багатоплановими мовними одиницями, де структура й семантика взаємопов'язані. Вони не лише збагачують мовлення

образністю та емоційністю, а й відображають культурну, соціальну та моральну картину світу народу.

3.2.1. Антропоцентричні фразеологізми з назвами свійських тварин

Антропоцентричні фразеологізми з назвами свійських тварин становлять важливу частину фразеологічного фонду мови, оскільки вони безпосередньо пов'язані з побутом, господарським життям і культурними традиціями народу. У таких виразах зооніми позначають свійських тварин, з якими людина перебувала в постійному контакті, тому їхні образи стали основою для оцінки людських рис і поведінки.

Фразеологізми цієї групи відображають антропоцентричне бачення світу, адже риси тварин переносяться на людину як на центральний об'єкт пізнання.

Собака, пес. Як відомо, собаки були одними з перших приручених людиною тварин, про яких їй було відомо ще з Бронзової доби. «Передусім на символічному значенні слова пес відбилосся міфологічне сприйняття тварини, що зумовило яскраво виражену амбівалентність символу. Під час його аналізу спостерігаємо достатньо міжкультурних паралелей» [30, с. 30].

Атрибути, що традиційно приписують компонентам пес і собака в українській фразеології, зазвичай наступні: ВІДДАНІСТЬ – як вірний пес; ГОЛОД – голодний як пес; ДОСТВІДЧЕННІСТЬ – бита собака «досвідчена людина»; з'їсти на чомусь собаку «мати досвід у певні справі»; БРЕХЛИВІСТЬ – бреше як собака «брехати відверто»; ЗЛІСТЬ – укр. злий / сердитий мов собака на прив'язі, розбіситись як собака, пошитися в собачу шкуру «зробитися невгамовно злим, недоброзичливим». В українській мові у термінах концепту СОБАКА вербалізовано також концепти НЕВДАЧА – «вхопив як собака муху», «наївся як собака палиці», «ухопив як собака обметиці», «зав'яз як собака

в тину», потрапити у неприємності. «Про людину, з якої зовсім немає користі, скажуть як з собаки вовни; а важке, безпросвітне життя позначають такі ФО як: гарно як собаці на ярмарці, живеться як собаці на прив'язі або ж життя вольне як собаці на прив'язі» [30].

З огляду на думки дослідників та власні висновки, можна поділити антропоцентричні фразеологізми з компонентами собака та пес умовно на чотири групи:

1) ФО для позначення «собачої» поведінки: «дивитись як собака на кістку», «триматися як собака за обгризену кістку»; «стару собаку новим трюкам не навчити»; букв. «жити собачим життям» – те саме, живеться як собаці на прив'язі;

2) ФО, які описують міжособистісні стосунки: «Як кіт із собакою» – люди постійно сваряться, конфліктують; «Собача дружба» – віддана, але часто нещира або нестійка; «Жити як собака з господарем» – жорсткі, підпорядковані відносини; або сприйняття певної події: «Собака вкусила» – зіткнувся з неприємностями, проблемами; «Як собака на кістку» — наполегливо і вперто прагнути до чогось, іноді негативно оцінюється; моральні та поведінкові характеристики людини: «Собаче серце» – жорстокість, байдужість; «Працює як собака» – старанність, виснажлива праця; «Собака гавкає, а караван іде» – не звертати увагу на заздрість або критику.

3) ФО, які використовуються для негативної оцінки поведінки, характеру чи моральних якостей людини. Вони належать до антропоцентричних метафор, де риси собаки (агресія, підступність, настирливість) переносяться на людину. «Собаче серце» — жорстокий, бездушний, байдужий до страждань інших; «Собачий лай» у переносному значенні – спроби нашкодити, дріб'язкові провокації. «Гавкати як собака» – бути агресивним, настирливим, критикувати без причини; «Як кіт із собакою» – постійні суперечки, конфліктні стосунки з іншими. «Свиня й собака» (вислів для характеристики невихованої поведінки) – грубість і

неохайність; «Собача доля» – життя сповнене принижень і несправедливості, часто через власну пасивність або слабкість.

4) ФО, які позначають позитивні риси та явища. Хоч більшість фразеологізмів із компонентом «собака» мають негативне забарвлення, деякі з них уживаються для вираження позитивних якостей людини – розуму, досвідченості, вірності, наполегливості, витривалості. Можна виділити такі групи значень:

1. Розум і досвід. «Старий собака» – досвідчена людина, яку важко обдурити. «Знає, де собака зарита» – розуміє суть справи.

2. Вірність і відданість; «Вірний як собака» — надзвичайно відданий, надійний. «Любити як собака господаря» – щиро, самовіддано. «Служити як собака» – чесно виконувати свій обов'язок.

3. Витривалість і працьовитість. «Терпіти, як собака» — витримувати труднощі без скарг. «Працювати, як собака» – багато й старанно працювати. Варто зауважити, що хоча концепти *ВІРНИСТЬ* і *ВІДДАНІСТЬ* мають переважно позитивне значення, у деяких випадках вони можуть уживатися для позначення надмірної покірності або улесливості.

Кінь. З етнофразеологічного погляду, особливий інтерес становлять зоофразеологізми з компонентом кінь. «У народній традиції кінь посідає особливе місце як одна з найміфологізованіших тварин. Зокрема, кельти та окремі слов'янські племена вірили, що коні переносять душі померлих у потойбічний світ, про що свідчать археологічні знахідки – у давніх похованнях виявлено кінські упряжі. «Лексема кінь уживається як у прямому, так і в переносному (символічному, метафоричному) значенні» [25].

В образній фразеології пара «людина – кінь» вербалізує як позитивні, так і негативні риси. В українських фразеологізмах переважають позитивні значення, що пов'язано з «важливою роллю коня в українському

господарстві та козацькому побуті, де він був символом вірності й сили» [25].

Кінь символізує низку позитивних рис, серед яких: здоров'я, працьовитість, вірність, волелюбність, досвідченість, нескореність, сила, швидкість. «У ад'єктивних фразеологізмах ці якості персоніфікують людину: *«Був на коні і під конем»* – про досвідчену людину, яка багато пережила і здатна впоратися з труднощами» [31, с. 38]; *«Сиві коні –не все старі»* та *«Старий кінь борозни не зіпсує»* – про людину похилого віку, що зберегла силу й майстерність у своїй справі [31, с. 39].

Символ працьовитості та виснажливої праці в українській етофразеології відображено у комунікативних фразеологізмах: *«Добрий був кінь, та з'їздився»* – про працьовиту людину, яка виснажила себе важкою роботою [31, с. 39]; *«Поки коняка тягне, то не випрягай»* – у значенні «доки можеш — працюй», що підкреслює наполегливість і працелюбність [31, с. 43].

На третій план виходить символіка вірності. Наприклад, у прислів'ї *«кінь не видасть – і ворог не знайде»* [52, с. 161] відображено ідею відданості: вірний своєму господареві кінь залишався тихим і не подавав голосу, коли під час бою потрібно було непомітно наблизитися до ворога. Козаки високо цінували своїх коней, виявляли до них повагу та довіру. Так, дієслівна фразеологічна одиниця *«бути/почувати себе на коні»* означає «перебувати у виграшному становищі» [52, с. 388].

Із конем асоціюється символіка доброго здоров'я: наприклад, у фразеологізмах *«здорова як ногойська кобила»*, *«здоровий як кінь»*, *«кінське здоров'я»* відображено уявлення про людину, що відзначається міцністю та витривалістю, подібно до коня.

У народній фразеології трапляються також вислови, що позначають легковажність, наприклад: *«викидати коники»* — «робити щось незвичне, несподіване, безглузде чи нерозумне, а іноді й діяти підступно» [52, с. 73].

Отже, лексема «кінь» широко використовується в народному мовленні для відтворення основних рис людського характеру, темпераменту та способу життя. Аналіз образу коня в українських анімалістичних фразеологізмах виразно засвідчує вплив козацької культури.

Кіт, кішка. Третє місце за кількістю фразеологізмів у поданій вибірці посідає зоонім кішка / кіт. Ця тварина, відома людині вже кілька тисячоліть і поширена серед домашніх улюбленців, знайшла широке відображення у фразеології, де найчастіше символізує негативні риси характеру людини або небажані життєві ситуації. Це пояснюється тим, що фразеологізми з таким компонентом в українській мові ґрунтуються переважно на традиційних, усталених у фольклорі уявленнях про цю тварину, зокрема на концептах *ВОЛЕЛЮБНІСТЬ*, *ЗАЙВА ЦІКАВІСТЬ*, *ЛІНОЩІ*, *НАХАБНІСТЬ*, *МЕТУШЛИВІСТЬ* та *ХИТРІСТЬ*. Наприклад: «Як кішка з собакою» – про людей, які постійно сваряться; «Як кіт із смаженою шинкою» – про надмірне бажання або спокусу; «Кіт у мішку» – щось невідоме, сумнівне.

Попри переважання фразеологізмів із негативним відтінком, у мові трапляються й вирази з позитивною конотацією, хоча їх значно менше. Найчастіше вони містять пестливу форму «кошеня», що асоціюється з ніжністю, лагідністю та беззахисністю. Наприклад: «лагідне, як кошеня», «гратися, як кошеня з клубком».

Водночас досить поширеними є фразеологізми, у яких поряд із лексемами кіт чи кішка згадуються інші тварини, переважно миша або собака. Такі сполучення створюють контрастні образи, що допомагають точніше передати взаємини між людьми, суперництво або протилежність характерів. Зокрема: «жити, як кішка з собакою» — постійно сваритися, не ладнати між собою; «як кіт із мишею» — про гру або знуцання сильнішого над слабшим.

Комунікативні фразеологізми на кшталт «чують миші, що кота нема дома», «кіт за пліт, а миші в танець», «кіт — спати, а миші — танцювати» змальовують ситуацію, коли у відсутності нагляду чи контролю з боку керівника або старшого підлеглі (миші) користуються можливістю порушити дисципліну, розслабитися або безкарно розважатися. Такі вирази метафорично передають ослаблення порядку й контролю, що настає після зникнення фігури «авторитету» (кота), яка забезпечувала стриманість і підпорядкування. Фразеологізми цього типу мають іронічне, подекуди гумористичне забарвлення й уживаються для опису ситуацій у колективах чи побуті, коли відсутність керівництва призводить до безладу або вільної поведінки.

В українській мові зафіксовано фразеологізм, у якому поєднано зоонім кіт і компонент мішок, однак його значення суттєво відрізняється від наведених раніше та має протилежний зміст. Вираз «купувати кота в мішку» вживається у значенні «придбати щось, не знаючи напевне, що саме купуєш, або не маючи уявлення про справжні якості речі» [52]. Цей фразеологізм метафорично передає ризиковану, необдуману дію, коли людина приймає рішення, не володіючи повною інформацією. У народній свідомості такий вислів застерігає від довірливості й необачності у справах.

Таким чином, фразеологізми з компонентами кіт / кішка / кошеня утворюють багатопланову систему образів, у якій поєднано як пестливі, позитивні значення, так і іронічно-негативні чи контрастні відтінки, що відображають багатовимірне бачення людських стосунків у народній свідомості.

Свиня, кабан. У вибірці фразеологізмів спостерігається негативна тенденція щодо зоонімів свиня/кабан. Хоча в українській традиційній уяві ці тварини асоціювалися з плодючістю, достатком та захистом від злих сил, у фразеології їхні образи набули явно негативного забарвлення. «Комічний ефект запрограмований у деяких компаративних

фразеологізмах, які передають суто українські настанови і орієнтири суспільства. Наприклад: *личить, як свині сідло/хомут, гарно, як свині під лопухом, пристало як свині наритники, тобто коли вбрання зовсім не пасує людині, влізливий, як свиня*» [35,с.143].

У народній свідомості поведінка людини, яка не відповідає її реальному соціальному або особистому становищу, зазвичай засуджується, проте робиться це в іронічній формі. Такі оцінки передаються через фразеологізми, що порівнюють людину з тваринами, зокрема зі свинею, підкреслюючи невідповідність її поведінки очікуваним нормам. Наприклад: *«величається, як свиня в барлозі»* або *«благородна як свиня городна»* – у цих висловах через комічний ефект підкреслюється надмірна самовпевненість, вишуканість або показна велич людини, яка насправді не відповідає цим характеристикам. Така іронія є способом народної критики та соціального регулювання, дозволяючи оцінювати поведінку через зрозумілі і символічно насичені образи.

1. Фразеологізми з компонентом «свиня». У більшості випадків образ свині асоціюється з безкультур'ям, жадібністю, невдячністю, нечистотою. Наприклад: *«Свиню підкласти»* – зробити підлість, нашкодити потайки; *«Поводитися, як свиня»* – грубити, виявляти невихованість; *«Свиня свиню знайде»* – про людей, схильних до однакових вад чи поганих учинків. Фразеологізми з лексемою свиня виражають зневажливу характеристику людини, яка позбавлена моральних чеснот або культурного виховання.

2. Фразеологізми з компонентом «кабан». На відміну від «свині», образ «кабана» має двозначну семантику. З одного боку, це уособлення нестримності, дикості, грубості, з іншого – мужності, фізичної сили: *«Здоровий, як кабан»* – дуже міцний, дужий, фізично витривалий. *«Розбушувався, як дикий кабан»* – виявляти надмірну агресію, лють. У таких висловах кабан символізує примітивну силу, тваринну енергію, що

може бути як позитивною (означення здоров'я, потужності), так і негативною (ознака нестриманості, грубощів).

Образи свині та кабана у фразеології виконують антропоцентричну функцію, відображаючи ставлення народу до людських вад і чеснот через тваринний світ. Якщо свиня символізує моральну ницість і невихованість, то кабан – силу, поєднану з дикістю та нестриманістю.

Вівця, овечка. У межах досліджуваних лінгвокультурних просторів зооніми вівця / овечка функціонують як символ невинності, покірності та беззахисності, а іноді відображають боягузливість або слабкість. Народна мудрість попереджає: *«хто стає вівцею, того вовк з'їсть»*, що підкреслює соціально-поведінковий аспект символіки тварини. Вівця уособлює простоту та доброзичливість, особливо у ставленні до зла, втілюючи концепт непротивлення насиллю і моральну чистоту. Символічна значущість цієї тварини зумовила формування ряду фразеологізмів із компонентами «вівця» та «овечка», які відображають різні стереотипи поведінки людини, соціальні оцінки та культурно-навантажені смисли.

Також зафіксовано і інші вирази, що беруть свій початок із Біблійних сюжетів і мають інтернаціональний характер. Серед них – вислів *«відділяти овець від козлів»*, що означає розрізняти добро і зло, правильне та неправильне, де вівця символізує добро, а козел – зло. *«Блудлива овечка»* або *«заблукана вівця»* – позначають людину, яка відійшла від правильного життєвого шляху. Вираз *«як вівця серед вовків»* використовується для характеристики поведінки, що передбачає обережність, стриманість і уникання різких дій.

У фразеологічному корпусі багатьох мов, в тому числі і української, спостерігається поєднання колірних назв і зоонімів, особливо свійських тварин. Такі вирази виконують символічну та оцінну функцію, дозволяючи через комбінацію «колір + тварина» передавати характер, моральні якості або соціальний статус людини. Кольори у поєднанні зі свійськими тваринами набувають культурно обумовленого смислу, часто закріпленого

у прислів'ях, приказках і фразеологізмах. Виділяємо такі групи фразеологізмів:

1. Біла тварина, символізує доброту, чистоту, невинність: «біла овечка» – людина невинна, беззахисна; «білий кінь» – символ шляхетності, чесності.

2. Чорна тварина, пов'язується з поганою славою, злом, хитрістю: «чорна вівця» – член родини або групи, що виділяється негативно, порушує норми; «чорний кабан» – агресивна або небезпечна особа.

3. Червона або рудувата тварина символізує небезпеку, енергійність або пильність: «червоний півень» – метафора гордості, зарозумілості або голосності; «руда лисиця» – хитра, спритна, обережна людина.

4. Сіра або синя тварина.

Використовується для позначення нейтральних чи негативних рис, а подекуди – прояву байдужості: «сіра кішка» – скромна, непомітна, тихо поводитьсь; «синій бик» (у деяких культурах) – небезпечний, агресивний.

Образ бика у фразеології зазвичай символізує силу, впертість, грубість або агресивність. Такі вислови, як «стояти як бик», «лупиться як бик у нові ворота», «сильний як бик» передають враження фізичної могутності, але часто з відтінком бездумної сили чи нестриманості.

Таким чином, фразеологізми з назвами свійських тварин, зокрема з компонентом бик, формують яскраву зооморфну характеристику людини, що дозволяє відобразити народне розуміння людських чеснот і вад через зоонімічні образи. Такі фразеологізми виконують оцінну, номінативну й культурно-символічну функції, оскільки через образи свійських тварин народ передає спостереження над людською поведінкою, моральними якостями та соціальними ролями. Вони є яскравим відображенням народної мудрості та емоційного світобачення, у якому тварина стає дзеркалом людської сутності.

3.2.2. Антропоцентричні фразеологізми з назвами диких тварин та хижаків

Образ вовка у фразеології має багатозначне й суперечливе символічне навантаження. З одного боку, він уособлює силу, досвід і витривалість, що проявляється у виразах на кшталт «старий вовк» – досвідчена, загартована людина, «вовча натура» – твердість, незалежність, уміння виживати в складних умовах.

З іншого боку, вовк часто виступає символом зла, жорстокості, лицемірства, кровожерливості, брехні. У народних оповідях підкреслюється ворожа сутність вовка, його хижість, хитрість і небезпека для людини, що робить його символом загрози та випробувань. У фразеологізмах із цим зоонімом відображено близьке за змістом сприйняття світу в різних мовах, що свідчить про спільність культурних уявлень і стереотипів щодо цієї тварини. Це підтверджується наявністю сталих виразів, які мають абсолютні еквіваленти в інших мовах і точно передають сенс оригіналу, наприклад: «з вовками жити – по-вовчому вжити». Такі фразеологізми не лише описують поведінку людини у складних чи ворожих обставинах, а й несуть морально-повчальний зміст, застерігаючи від необдуманих рішень і підкреслюючи необхідність обережності та пристосування до соціального середовища. Водночас вони відображають глибоке символічне освоєння природного світу через людський досвід і культурні уявлення про дикість та небезпеку.

У фразеологізмі «голодний як вовк» відображено природну ненаситність і хижу сутність звіра, а у виразі «жити вовком» – відчуженість, ізоляцію від суспільства.

Інтернаціональний фразеологізм біблійного походження, у якому вовк постає символом лицемірства, підступності та брехні, а овечка — образом невинності й беззахисності, представлений українською мовою

висловом «*вовк в овечій шкурі*». Цей фразеологізм виник майже дві тисячі років тому і вперше зафіксований у Євангелії від Матвія: «Стережіться лжепророків, що приходять до вас у одежі овечій, а всередині — хижі вовки». Вислів яскраво ілюструє моральний конфлікт між зовнішньою доброчесністю та внутрішньою підступністю, що робить його універсально зрозумілим і актуальним у багатьох мовах та культурах, де він набув стійкого символічного значення.

В українському фольклорі образ вовка є одним із найвиразніших і найдавніших символів, що втілює негативні риси характеру людини та уособлює зло, страх і загрозу. Передусім вовк символізує безмежну жадобу до здобичі, ненаситність, жадібність, що відображено у таких фразеологізмах, як «*голодний як вовк*», «*вовчий голод*». Ці вирази не лише підкреслюють природну хижість тварини, а й проєктують її на людську поведінку, описуючи людину, яку охоплює нестримне бажання володіти або споживати більше, ніж потрібно.

Водночас вовк у народній традиції постає символом ворожості, підступності та жорстокості, що простежується у фразеологізмах «*дивитися (глянути) вовком*», «*крастись, неначе вовк до ягняти*», «*приставити вовка до отари*» – виявляти неприязне, вороже ставлення до когось. Такі вислови акцентують на небезпеці, яку приховує удавана спокійність, та відображають глибоке народне переконання у дволикій природі зла, здатного діяти нишком.

Отже, фольклорний образ вовка в українській мовній картині світу є узагальненим втіленням моральної загрози, хижості та агресії, що водночас нагадує про необхідність моральної стійкості, обережності й пильності перед лицем небезпеки.

Цілком закономірно, що навіть така холонокровна й хижа тварина, як вовк, не позбавлена почуття страху. Це відображено у фразеологізмах «*боятися, як вовк вогню*», «*сторонитися, як вовк від сіті*», які підкреслюють обережність і природну настороженість. Водночас вирази

«хоч вовком вий», «завити вовком» уживаються для позначення стану душевного болю, глибокого розпачу або безвиході.

Фразеологізми з компонентом вовк можуть також відображати соціальні аспекти людського життя. Так, вираз «вовча згряя» позначає згуртований колектив, у якому панує взаємна підтримка й спільна мета, найчастіше це група чоловіків – військових або моряків, об'єднаних спільними випробуваннями. Натомість фразеологізм «самотній вовк» характеризує людину, схильну до ізольованого способу життя, незалежну, яка уникає суспільства й не потребує компанії інших, часто — холостяка або індивіда із сильно вираженою самотійністю.

Таким чином, вовк у народній мовній картині світу поєднує в собі позитивні (мужність, досвід, витривалість) і негативні (жорстокість, дикість, самотність) риси, стаючи універсальним образом людини, яка живе за власними правилами й має складну, суперечливу натуру.

Антропоцентричні фразеологізми з компонентом «лисиця» (або лис, лисичка) відображають уявлення людини про світ через порівняння з поведінкою цієї тварини, наділеної рисами лукавства, хитрості, кмітливості, підступності, а деколи й жіночої привабливості.

У народній культурі лисиця лисиця сприймається як символ розуму та кмітливості, але також й обману та підступності, адже її перемоги здебільшого досягаються не силою, а хитрими засобами. Таке подвійне ставлення до образу тварини відображене у фразеології української мови. Виділяємо такі основні смислові напрями:

1. Лукавство і хитрість: «*лисичкою прикидається, а вовчу натуру має*» – про людину, що приховує злі наміри під маскою доброти; «*прикинутися лисицею*» – удавати покірність або простодушність, щоб обманути; «*хитрий, як лисиця*» – надзвичайно підступна, спритна людина.

2. Користолюбство і підступна обережність: «*де лисиця не пройде, там хвостом перемете*» – про спритну, винахідливу людину, що досягає

мети будь-якими засобами; *«іде, як лисиця до курей»* – з прихованою метою, потай, із наміром здобичі.

3. Кокетство і жіноча привабливість: *«лисяча хитрість у погляді»* – натяк на кокетливу, розрахункову поведінку; *«лисиця в людській подобі»* – про привабливу, але підступну жінку.

4. Старість і досвід: *«старий лис»* – досвідчена, обізнана в справах людина, що знає багато хитрощів життя (часто в позитивному сенсі).

Фразеологізми з компонентом «лисиця» відображають уявлення про людину розумну, спритну й пристосовну, але водночас морально неоднозначну, яка досягає успіху не силою, а хитрістю та кмітливістю.

У народній свідомості ведмідь символізує добродушність, незграбність, фізичну силу, але також простакуватість і грубість.

1. Сила та могутність: *«ведмежа послуга»* – допомога, що завдає шкоди через необережність чи недоуміння; *«сильний як ведмідь»* – про фізично міцну, витривалу людину.

2. Повільність і незграбність: *«незграбний як ведмідь»* – про людину з важкими рухами, без грації; *«танцювати як ведмідь»* – невміло, кумедно виконувати рухи.

3. Відлюдкуватість, замкненість: *«жити, як ведмідь у барлозі»* – уникати людей, вести самотницький спосіб життя.

4. Простакуватість і грубість: *«ведмідь у порцеляновій крамниці»* – про того, хто діє без такту чи обережності; *«ведмежа натура»* – про грубу, неотесану людину.

Фразеологізми з компонентом «ведмідь» відображають поєднання сили й добродушності з грубістю та незграбністю, виступаючи символом природної потуги, простоти й безпосередності, що має як позитивне, так і іронічне забарвлення.

Компонент «заєць» у фразеологізмах відображає сприйняття людиною тваринного світу через призму власних рис характеру,

насамперед боягузтва, лякливості, полохливості, а також спритності й життєвої обережності. У народній культурі заєць постає суперечливим образом – він слабкий і наляканий, але водночас швидкий, обережний і здатний урятуватися завдяки кмітливості.

Основні семантичні напрями:

1. Полохливість та боягузтво: «лякливий як заєць» – про надто боязку людину; «*боятися, як заєць барабана*» – дуже лякатися.

2. Спритність і обачність: «*утікав, як заєць від мисливця*» – про швидку, реактивну втечу або уникнення неприємностей; «хитрий, як заєць у полі» – про людину, яка вміє ухилитися від небезпеки.

3. Жартівливе або іронічне позначення людини: «мокрый заєць» – про злякану, розгублену людину; «зайцем їхати» – про безквиткового пасажера.

Антропоцентричні фразеологізми з компонентами «лев» і «тигр» відображають сприйняття людиною сили, мужності та влади через образи хижаків, які в народній і світовій культурі є символами відваги, могутності, переваги. Ці тварини асоціюються з лідерством, шляхетністю, але й небезпекою, тому в таких фразеологізмах поєднуються як позитивні, так і негативні оцінки.

У народній уяві лев – «цар звірів», уособлення мужності, величі та сили духу: «*боротися як лев*» – наполегливо, до останнього; «*сміливий як лев*» – про хоробру, рішучу людину; «*левова частка*» – найбільша, найцінніша частина чогось; «*левине серце*» – символ відваги, самопожертви. Через ці вислови людина проектує на себе образ благородного звіра, ототожнюючи фізичну силу з моральною стійкістю та владністю.

Тигр у фразеології уособлює дикість, лють, агресивність, рішучість, а також нестримну енергію: «*очі тигра*» – пильність, внутрішня напруга, хижа готовність до дії; «*кидатися як тигр*» – діяти з шаленою силою,

нападати раптово; «*сміливий як тигр*» – надзвичайно відважний. Образ тигра акцентує нестримну силу й небезпечну рішучість, часто із загрозливим або героїчним відтінком.

Лексема «мавпа» у фразеологізмах відображає у мові ставлення людини до таких рис, як наслідування, неоригінальність, бездумна активність чи зовнішня схожість без внутрішнього змісту. Образ мавпи у часто використовується з іронічним або зневажливим відтінком і символізує поведінку людини, яка бездумно копіює чужі дії або намагається видатися кращою, ніж є насправді.

Так, у виразах «*мавпувати когось*», «*мавпяча праця*», «*мавпячі звички*» актуалізується ідея наслідування без розуміння суті, що оцінюється негативно. Фразеологізм «*мавпячий розум*» або «*розум, як у мавпи*» підкреслює поверховість, несерйозність мислення. За образом мавпи у мовній картині світу традиційно закріплюються концепти ХИТРИСТЬ, СПРИТНІСТЬ, ЗАЙВА ЦІКАВІСТЬ, ПЕРЕДРАЖНЮВАННЯ, ГРИМАСУВАННЯ. Цей образ реалізується у фразеологізмах типу «*спритний / хитрий як мавпа*», що відображають уявлення про кмітливість і гнучкість цієї тварини. В українському розмовному мовленні саме порівняння «як мавпа» уживається здебільшого з іронічним або зневажливим відтінком – для висміювання зовнішності, метушливості чи надмірної цікавості людини. Обмежена кількість фразеологізмів з компонентом мавпа в українській мові є цілком природною, оскільки ця тварина не належить до представників місцевої фауни, а отже, знання про неї формувалися у носіїв мови опосередковано — через літературу, мандрівні оповіді чи іноземні впливи. Зоонім «мавпа» у фразеологізмах може також мати конотації, пов'язані з зовнішністю – гримасуванням, потворністю або надмірною емоційністю. Наприклад, вислів «*кривляється, як мавпа*» використовується для характеристики людини, яка поводить себе безглуздо, намагаючись привернути увагу. У дитячому чи розмовному

мовленні мавпа може уособлювати жвавність, неслухняність і пустотливість.

Таким чином, фразеологізми з компонентом мавпа відображають оцінно-негативне сприйняття певних людських рис – удаваності, наслідування, нещирості чи надмірної емоційності, – через перенесення на людину поведінкових характеристик тварини, відомої своєю здатністю до імітації.

Фразеологізми з назвами диких тварин і хижаків (вовк, лисиця, ведмідь, заєць, лев, тигр) відображають народне осмислення людських рис і поведінки через образи тварин.

Вовк уособлює силу, досвід і самотність; лисиця – розум і хитрість; ведмідь – потугу й простодушність; заєць – боязкість та спритність; лев і тигр – мужність, відвагу й владу.

Антропоцентричні фразеологізми з назвами свійських тварин становлять важливий сегмент фразеологічного фонду української мови, оскільки вони найтісніше пов'язані з життєвим досвідом, побутом та господарською діяльністю людини. У таких мовних одиницях чітко простежується антропоцентричний принцип осмислення світу: людина проектує власні риси, емоції та соціальні відносини на тварин, що були постійними супутниками її життя.

Образи свійських тварин — собаки, коня, kota, свині, вівці, бика — виконують не лише номінативну, а й оцінну, символічну та морально-поведінкову функції. Через них народ формує систему уявлень про добро і зло, розум і дурість, вірність і зраду, працелюбність і ледарство, моральну чистоту й ницість.

Так, собака у фразеології поєднує амбівалентну семантику — від символу вірності, розуму, працьовитості до уособлення злості й покори. Образ коня, навпаки, переважно позитивний: він асоціюється з силою, здоров'ям, витривалістю та свободою. Фразеологізми з компонентом

кіт/кішка передають хитрість, незалежність і водночас лагідність чи допитливість. Свиня та кабан символізують нестримність, грубість, невихованість, проте кабан іноді уособлює фізичну силу. Вівця виступає знаком покори, лагідності, але й наївності, а бик — уособленням сили, впертості, іноді бездумності.

Отже, фразеологізми зі зоонімами свійських тварин формують цілісну й багат шарову систему зооморфних образів, крізь які народна свідомість осмислює людину, її соціальні ролі, моральні якості та поведінкові моделі. Ці фразеологічні одиниці не лише фіксують етнокультурний досвід, а й виступають важливим інструментом моральної оцінки, завдяки чому зберігають актуальність у сучасному мовному просторі..

ВИСНОВКИ

У межах лінгвокультурного підходу досліджується взаємозв'язок фразеологізмів зі знаками культури, а також роль системи стереотипів, символів і культурних еталонів у відображенні національно-культурної специфіки фразеологічного фонду. Фразеологічні звороти певної мови

формують своєрідні «світи», які є важливими елементами національної мовної картини світу, де мова виступає як семіотичний код, знакова система для передачі інформації, засіб організації та регулювання комунікаційних потоків, інструмент мислення й пізнання. Проведене дослідження антропоцентричних фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом дозволяє зробити такі висновки:

У вітчизняній лінгвістиці для позначення поняття «фразеологізм» використовують різні терміни, значення яких не завжди збігаються. Аналіз джерел свідчить, що окрім власне терміну фразеологізм, у сучасній українській мові широко застосовуються також поняття фразеологічна одиниця, фразера, ідіома; спільними ознаками є сталість, семантична неподільність і граматична організованість. Можна виділити такі підходи до класифікації фразеологізмів – семантичний, структурний та контекстуальний; сучасна комунікативно-дискурсивна концепція виділяє антропоцентричний, прагматично-комунікативний і когнітивний напрями дослідження.

Антропоцентричні фразеологізми відображають досвід, емоції, мислення й поведінку людини, слугуючи засобом оцінки її фізичних, моральних, соціальних та інтелектуальних якостей. Зооніми у їхньому складі виконують метафоричну, символічну й культурну функції, переносючи властивості тварин на людину та створюючи образність, зумовлену національним світосприйняттям. На відміну від фразеологізмів, зооморфізми не мають лексико-граматичної цілісності, проте часто стають підґрунтям для формування стійких зворотів. Фразеологічні одиниці з анімалістичними компонентами вирізняються багатофункціональністю, поєднуючи історичну традицію, культурну своєрідність і виразне оцінно-емоційне забарвлення, що робить їх важливим відображенням національної ментальності.

Антропоцентричні фразеологізми із зоонімним компонентом становлять значний пласт національного фразеологічного фонду, у якому

виразно простежується взаємозв'язок людини з природою, насамперед із тваринним світом. Ці стійкі мовні одиниці мають подвійне призначення: вони слугують засобом характеристики людини крізь образи тварин і водночас відображають культурно зумовлені оцінки, моральні орієнтири та світоглядні цінності певного етносу.

Структурно-семантична організація таких фразеологізмів вирізняється великою різноманітністю. До їх складу входять іменникові, прикметникові, дієслівні та складні стійкі сполуки, що характеризуються високим рівнем семантичної цілісності. Структура тісно корелює зі змістом, оскільки граматична форма забезпечує передачу оцінності, метафоричності та емоційно-експресивного забарвлення.

Семантика зоонімних фразеологізмів має багаторівневий характер:

- прямий рівень відтворює природні властивості тварин;
- переносний (метафоричний) – характеризує людські риси, поведінку чи емоційні стани;
- емоційно-оцінний рівень відображає ставлення мовця до ситуації;
- культурно-символічний – фіксує народні уявлення, традиції, вірування.

Завдяки цьому фразеологізми із зоонімами виконують роль «мовних маркерів» національної ментальності.

Функційне навантаження антропоцентричних фразеологізмів охоплює кілька аспектів: комунікативний (забезпечення образності й емоційності мовлення); пізнавальний (усвідомлення людських якостей через порівняння з тваринними моделями поведінки); культурно-етнографічний (збереження та передача національних стереотипів, фольклорних уявлень і моральних норм).

Образи свійських тварин (собака, кінь, кіт) найбільш репрезентативні у фразеологічному матеріалі. Образ собаки поєднує риси вірності, покірності, досвідченості, але й агресії та злобливості, що відображає амбівалентність народного світосприйняття. Образ коня має переважно

позитивні конотації: він символізує силу, витривалість, волелюбність і відданість, що перегукується з українською козацькою традицією. Образ kota/кішки утілює як негативні риси (лукавство, лінощі, егоїзм), так і позитивні (ніжність, лагідність), відображаючи різноспрямовані культурні оцінки.

Антропоцентричність фразеологічних одиниць із зоонімами полягає у спрямованості на людину як головний об'єкт пізнання. Через метафоричне ототожнення із тваринами народ формує морально-етичну типологію людської поведінки, відтворюючи через мову власні цінності, досвід та світогляд.

Отже, антропоцентричні фразеологізми із зоонімним компонентом – це не лише мовні стереотипи, а дзеркало національної культури, у якому відбито взаємодію людини з природою, її прагнення пояснити й оцінити світ через знайомі образи. Вони формують лінгвокультурну картину світу українців, зберігаючи у собі духовний, історичний та етичний досвід народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Х.: Вид-во при Харк. держ. ун-ті, 1987. 136 с.
2. Бех, І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
3. Вашуленко, М. С. Методика навчання української мови у початковій

школі. К.: Літера ЛТД, 2012. 400 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. К.: Ірпінь: Перун. 2003. 1440 с.

5. Гнатюк, Л. П. Методика вивчення фразеології у школі. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 156 с.

6. Гнатюк Л. Я. Лінгвокультурний і функційно-прагматичний аспекти антропоцентричних фразеологізмів на матеріалі одно- і різноструктурних мов (української, російської, польської, англійської). *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 3-9. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znp_khnpu_lingv_2014_37

7. Григошкіна Я. В Зооморфні фразеологізми в англійській та українській мовах. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету*. Т. 2. Вінниця: ДонНУ, 2016. с. 222.

8. Дем'яненко Н.Б. Семантична структура фразеологізмів з компонентом "птах" у польській, українській та російських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. Вип. 12. С. 50-54. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2010_12_10 с.

9. Демиденко О. П. Мовні репрезентанти анімалістичних символів україномовної та англійської лінгвокультур. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 59. С. 63-66. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_59_23 С. 65)

10. Доброльожа Г. М. Концепти півень і курка як відображення етносвідомості та світобачення поліщука (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся [Електронний ресурс]. *Волинь - Житомирщина*. 2013. № 24. С. 21-31. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2013_24_5.

11. Добрусинець Д. І. Найменування свійських птахів: лінгвокраїнознавчий аспект. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2012.

Вип. 7. С. 213-222. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2012_7_30

12. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ukrlit.org/slovnkyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury)

13. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика. Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Довіра, 2007. 262 с.

14. Жарікова Ю. В. Когнітивна діяльність людини у фразеології румейської, новогрецької та української мов. *Когнітивна лінгвістика. Лінгвокультурологія*. Серія: Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. 2015. Випуск V. С. 69 – 76.

15. Казимир І. І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова”. Харків, 2007. 19 с.

16. Каян І. Л. Фразеологічні синоніми у сучасній англійській мові (на матеріалі фразеологізмів з компонентом-зоонімом). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. В. 7. Зб. наук. праць. К.: Вид-во „Логос”, 2005. С. 69.

17. Коваленко Н. Д. Орнітонім Лелека в сучасному українському діалектному мовленні. *Філологічний часопис*. 2018. №2. С. 43–49.

18. Комар Л. Фразеологія як наука та її предмет дослідження. *Молодь і ринок*. 2011. № 3. С. 128-132. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_3_29

19. Конівіцька Т. Фразеологічні одиниці в системі української економічної термінології. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Проблеми української термінології: збірник наукових праць. 2016. № 842. С. 73–76.

20. Кочан, І. М. Методика навчання української мови в середній школі. Львів: Світ, 2011. 368 с.

21. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: [підручник]. 2-ге вид., випр. і

доп. К.: Академія, 2006. 464 с.

22. Краснобаєва-Чорна Ж. Семантико-граматична класифікація фразеологізмів у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови [Електронний ресурс]. Лінгвістичні студії. 2010. Вип. 21. С. 124-133.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_25

23. Кришко А. Ю. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767–1835) на мовну освіту в Україні XIX – початку XX століття: монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 179 с.

24. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. с. 158.

25. Левчук О. Символічне значення зооніма КІНЬ (на матеріалі українських народних паремій, загадок та фразеологічних одиниць). *Вісник*. Львів, 2009. Вип. 46, ч. 1. С. 267–273.

26. Марєга Ю. А. Іхтіоніми в народній творчості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 215-218. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_1_43.

26. Маркітантов Ю.О. Земноводні та плазуни в українській фразеології. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2018. Вип. 46. С. 133-137.

27. Маркова Д. Фразеологізми з компонентом серце на позначення негативних почуттів (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов) [Електронний ресурс]. № 3 (2017): *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 113-116. Режим

доступу: <https://rgf.eenu.edu.ua/index.php/rgf/article/view/22>.

28. Марковська А. В. Антропоцентризм у фразеологізмах сучасної німецькомовної та україномовної преси. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2015. Вип. 13. С. 101-110. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2015_13_19.

29. Марценюк О.Г. Структурно-семантичні особливості англійських фразеологізмів-зоонімів та їх україномовні еквіваленти. *Молодий вчений*. № 1.1 (113.1). Одеса. 2023. С. 54-57.
30. Маслова Т.С. Зооніми у фразеологізмах на позначення зовнішніх рис людини. Луганськ, 2009. № 6. С. 28-36.
31. Матвієнків О. С. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 37-43.
32. Міняйло Р. В. Про динаміку стійких словосполук зі сфери рибальства. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 317-323.
33. Мовчан Л.Л. Українські фразеологізми як засіб експлікації внутрішнього світу людини. Вінниця, 2006. 93 с.
34. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом "власне ім'я" в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект: Дис... канд. наук: 10.02.01. 2002. «Українська мова». Харків, 2007. 19 с.
35. Онуфрійчук, Г. І. Лінгвокультурний потенціал української етнофразеології: асоціативне поле "Людина в колі інших істот" [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2016. С. 142-143.
36. Пентиліук, М. І. Сучасний урок української мови: теорія і практика. К.: Ленвіт, 2010. 320 с.
37. Пономаренко В. В. Еволюція хтонічного образу в українському фольклорі: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 09.00.12. «Українознавство» К., 1999. 19 с.
38. Попович М. В. Нарис історії культури України. К.: АртЕк, 1998. 728 с.
39. Потебня О. О. Лекції з мовознавства. Байка. Прислів'я. Приказка. Харків, 1930. с. 94.
40. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник / упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо А. І. Колодної; пер. А. Колодної. К.: Мистецтво, 1985.

302 с.

41. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. М. М. Пазяк; відп. ред. С. В. Мишанич]. К.: Наук. думка, 1989.

480 с.

42. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. К.: Наукова думка, 1988. 119 с.

43. Свінціцька, Ю. Ф. Семантичні особливості фразеологічних одиниць з власними назвами (на матеріалі англійської та французької мов). Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації, 2016 Режим доступу:

<http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/21317>

44. Семенов, О. М. Формування мовної особистості учня: лінгводидактичні аспекти. Суми: ВВП «Мрія», 2011. 204 с.

45. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ: Брама, 2004. 276 с.

46. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

47. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2010. 712 с.

48. Сіденко Н. Г. Поняття фразеологічної усталеності: генеза розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика" : Зб. наук. праць. НЗ4 Випуск 23. Херс. держ. ун-т. Херсон: ХДУ, 2015. 192 с.

49. Сіденко, Н. Г. Деформація фразеологізмів: методи дослідження. Вісник КНЛУ. Серія: Філологія: Збірник наукових праць. Том 18, вип. 2. Київ: Видавничий центр КНДУ, 2015. С. 163-168.

50. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. С. 103.

51. Словник символів / [Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін.]; за заг. ред. О. І. Потапенка та М. К. Дмитренка. К.: Редакція часопису „Народознавство”, 1997. 156 с.
52. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] К.: Наукова думка, 2003. 1104 с.
53. Степаненко О. П. Зооморфізми в поетичних творах шістдесятників. Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. / [МОН України; Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова]. Черкаси, 2010. Вип. 11. С. 181-184.
54. Тимощук Н. М. Фразеологізми з компонентом-орнітонімом у лексичній системі англійської мови [Електронний ресурс]. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки. 2019. 115. № 2. С. 249-256. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2019_2_22.
55. Тікан Я. Г., Ярмач Д. О. Фразеологічні засоби вираження культурної ідентичності представників англійської та української лінгвокультур. Вісник. № 10. С. 50–53.
56. Ужченко В. Д. Концепт *поле* у фразеологічно-паремійному полі й поза його межами. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2007. № 11. С. 91–104.
57. Ужченко В. Д. Образи рідної мови. Луганськ: Знання, 2005. 236 с.
58. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. К.: Знання, 2007. 494 с.
59. Українська мова: програма для закладів загальної середньої освіти (5–11 класи) / За ред. О. Горошкіної. К.: Освіта, 2020. 98 с.
60. Федь І. Антропологічний підхід у дослідженні проблеми великого степу України. Журнал «Схід», № 3(87). 2008. URL: http://www.experts.in.ua/baz_a/analitic/index.php?ELEMENT_ID=28793.
61. Фразеологія. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. К.: Знання, 2010. С. 129–146.

62. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.
63. Чередниченко, І. Г. Культура української мови. К.: Либідь, 2012. 278 с.
64. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
65. Юзв'як О. О. Національно-культурна специфіка зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов. Молодий вчений. 2015. № 6(2). С. 105-108. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_6\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_6(2)_28).
66. Ярова Л. О. Особливості міжмовних еквівалентів англійських зоофразеологізмів в аспекті перекладу. Культура народів Причорномор'я. №5. Т. 3. Сімферополь, 2003. С. 150-155.

АНОТАЦІЯ

Паньків. В. В. Функційно-прагматичні та лінгвокультурні виміри антропоцентричних фразеологізмів із зоонімним компонентом: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр зі спеціальності 035 Філологія. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2025. 86 с.

У роботі обґрунтовано теоретичні засади вивчення антропоцентричних фразеологізмів у межах сучасної лінгвістичної парадигми; проаналізовано поняття фразеологізму й анімалістичного компонента в сучасному мовознавстві; з'ясовано сутність і структуру зоонімного елемента у складі фразеологічних одиниць; розглянуто образи конкретних анімалістичних компонентів у межах етнолінгвістичного підходу та концепти, що з ними асоціюються.

Виявлено функційно-прагматичні особливості антропоцентричних фразеологізмів із зоонімним компонентом, визначено їхні лінгвокультурні параметри та роль у відтворенні національної картини світу; встановлено основні типи оцінних значень і культурних конотацій, властивих цій групі фразеологізмів.

Ключові слова: анімалістичний компонента, антропоцентричність фразеологічних одиниць, зоонім, національна картина світу, фразеологізм.

ABSTRACT

Pankiv, V. V. Functional-pragmatic and linguocultural dimensions of anthropocentric phraseological units with a zoomorphic component: master's qualification paper in specialty 035 Philology. Ternopil: Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2025. 86 p.

The paper substantiates the theoretical foundations for studying anthropocentric phraseological units within the framework of the modern linguistic paradigm; analyzes the concepts of phraseological unit and animalistic component in contemporary linguistics; clarifies the essence and structure of the zoonymic element within phraseological units; examines the imagery of particular animalistic components within the ethnolinguistic approach, as well as the concepts associated with them.

The study identifies the functional-pragmatic features of anthropocentric phraseological units with a zoomorphic component, determines their linguocultural parameters and their role in representing the national worldview; establishes the main types of evaluative meanings and cultural connotations characteristic of this group of phraseological units.

Keywords: animalistic component, anthropocentricity of phraseological units, zoonym, national worldview, phraseologism.